КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ЕКОНОМІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

КАФЕДРА СТРАХУВАННЯ, БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ ТА РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТУ

КВАЛІФІКАЦІЙНА МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ КРЕДИТОСПРОМОЖНОСТІ ПОЗИЧАЛЬНИКІВ-ЮРИДИЧНИХ ОСІБ БАНКУ В УКРАЇНІ

Студентки магістратури денної
форми навчання,
спеціальності 072 «Фінанси, банківська
справа та страхування»
освітньої програми «Фінансові інститути та
ризик-менеджмент»
Паржицької Маргарити Вікторівни

Науковий керівник:
к.е.н., асистент
Балицька Марія Валеріївна

Засвідчую, що в цій дипломній
роботі немає запозичень із праць
інших авторів без відповідних посилань

Студент _____

Робота допущена до захисту в Екзаменаційній комісії рішенням кафедри страхування, банківської справи та ризик-менеджменту від 18 травня 2022 р., протокол № 11.

Завідувач кафедри страхування,
банківської справи та ризик-менеджменту,
доктор економічних наук, професор
Приказюк Наталія Валентинівна _____
(підпис)

Київ – 2022

АНОТАЦІЯ

Паржицька М. В. Управління ризиками кредитоспроможності позичальників-юридичних осіб банку в Україні.

Кваліфікаційна магістерська робота за спеціальністю 072 Фінанси, банківська справа та страхування. – Кафедра страхування, банківської справи та ризик-менеджменту, економічний факультет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, 2022.

У магістерській роботі були розглянуті підходи до визначення поняття «кредитоспроможність позичальника», методи управління ризиками кредитоспроможності позичальників-юридичних осіб банку та представлені напрями підвищення їх ефективності. Метою виконання кваліфікаційної роботи магістра є узагальнення теоретичних основ та розробка практичних рекомендацій щодо управління ризиками кредитоспроможності позичальників-юридичних осіб для мінімізації ризиків кредитної діяльності банків в Україні.

У першому розділі було проведено порівняння існуючих підходів до визначення поняття «кредитоспроможність позичальника» і розроблена власна економічна категорія, а також були проаналізовані методи оцінки кредитоспроможності позичальника-юридичної особи.

У другому розділі було здійснено аналіз кредитних ризиків банківського сектору України та охарактеризовано процес кредитного моніторингу. Проведене дослідження продемонструвало, що нормативи кредитного ризику банківської системи за останні 10 років знаходились у межах рекомендованих НБУ значень, а частка недіючих кредитів у корпоративному кредитному портфелі за 2017-2020 роки мала тенденцію до зменшення, проте все ще залишається на рівні вище 45%.

Саме розгляд та аналіз інструментів управління ризиками в кредитній діяльності шляхом дослідження змісту та особливостей методів оцінки кредитоспроможності позичальників-юридичних осіб банками дає змогу обґрунтовано запропонувати напрямки для їх удосконалення, аби в подальшому банки могли суттєво знизити кредитний ризик у своїй діяльності, а банківська система залишалася стабільною та фінансово стійкою. Третій розділ містить пропозиції щодо спрощення та автоматизації робочого процесу управління ризиками кредитоспроможності позичальників-ЮО, які реалізуються через вдосконалену модель альтернативного кредитного аналізу.

Ключові слова: кредитоспроможність, позичальник-юридична особа, кредитний ризик, управління ризиками кредитоспроможності, банківська діяльність, оцінка кредитоспроможності.

Список публікацій магістра:

1. Паржицька М.В., Балицька М.В. Економічна сутність категорії «кредитоспроможність позичальника» та її роль у забезпеченні ефективної банківської діяльності. *Економіка, фінанси, облік та право: проблеми та перспективи розвитку:* матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (17 листопада 2021 р., м. Полтава). Полтава: ЦФЕНД. 2021. Ч. 1. С. 29-31.
2. Паржицька М.В., Балицька М.В. Analysis of lending to corporate borrowers by commercial banks of Ukraine. *Modern directions of scientific research development:* матеріали XII Міжнародної науково-практичної конференції (18-20 травня 2022 р., м. Чикаго, США). Чикаго: BoScience Publisher. 2022. С. 753-757.
3. Паржицька М.В., Балицька М.В. Сучасні методи оцінки кредитоспроможності позичальників-юридичних осіб банками України. *Вісник ХНУ. Економічні науки.* 2022. № 3

ABSTRACT

Parzhytska M.V. Credit risk management of bank's corporate borrowers in Ukraine.

Qualifying master's thesis in specialty 072 Finance, Banking and Insurance. - Department of Insurance, Banking and Risk Management, Faculty of Economics, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, 2022.

The master's thesis considered the approaches to the definition of «borrower's creditworthiness», methods of credit risk management of bank's corporate borrowers and presented ways for improving their efficiency.

The first section compared the existing approaches to the definition of «borrower's creditworthiness» and developed own economic category, as well as analyzed methods for assessing the creditworthiness of the corporate borrower.

The second section analyzes the credit risks of the banking sector of Ukraine and describes the process of credit monitoring. The study showed that the credit risk ratios of the banking system for the last 10 years were within the recommended NBU values, and the share of non-performing loans in the corporate loan portfolio for 2017-2020 tended to decrease, but still remains above 45%.

It is the consideration and analysis of risk management tools in lending activities by studying the content and features of methods of assessing the creditworthiness of corporate borrowers by banks allows to reasonably suggest ways to improve them so that banks can bring credit risk to zero and the banking system remains stable and financially stable. The third section contains proposals for simplification and automation of the work process of credit risk management of corporate borrowers, which are implemented through an improved model of alternative credit analysis.

Key words: creditworthiness, corporate borrower, credit risk, credit risk management, banking, credit assessment methods.

List of master's publications:

1. Parzhytska M.V., Balytska M.V. The economic essence of the category «borrower's creditworthiness» and its role in ensuring effective banking. *International Scientific and Practical Conference «Economics, Finance, Accounting and Law: Problems and Prospects»* (17 November 2021, Poltava).

2. Parzhytska M.V., Balytska M.V. Analysis of lending to corporate borrowers by commercial banks of Ukraine. *XII International Scientific and Practical Conference «Modern directions of scientific research development»* (18-20 May 2022, Chicago, USA).

3. Parzhytska M.V., Balytska M.V. Modern methods of assessing the credit risk of bank's corporate borrowers of Ukraine. *Scientific journal of Khmelnytskyi National University. Economic Sciences.* 2022. Vol. 3.

ЗМІСТ

ВСТУП 3

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ КРЕДИТОСПРОМОЖНОСТІ ПОЗИЧАЛЬНИКІВ-ЮРИДИЧНИХ ОСІБ БАНКУ 7

РОЗДІЛ 2. ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОЇ ПРАКТИКИ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ КРЕДИТОСПРОМОЖНОСТІ ПОЗИЧАЛЬНИКІВ-ЮРИДИЧНИХ ОСІБ 21

2.1. Характеристика кредитних ризиків банківського сектору України 21

2.2. Особливості оцінки ризику кредитоспроможності позичальників за типом юридичної особи в умовах сучасних викликів 28

2.3. Кредитний моніторинг позичальників в системі управління ризиками банку 34

РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ ОПТИМІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУУПРАВЛІННЯ КРЕДИТОСПРОМОЖНІСТЮ ПОЗИЧАЛЬНИКІВ-ЮРИДИЧНИХ ОСІБ БАНКУ В УКРАЇНІ 40

3.1. Новітні підходи до методики оцінювання кредитоспроможності юридичних осіб 40

3.2. Напрями вдосконалення процесу управління ризиками кредитоспроможності позичальників-юридичних осіб 47

ВИСНОВКИ 56

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 60

ДОДАТКИ 66

ВСТУП

Актуальність теми. Кредити є найприбутковішими банківськими активами, які є основою статті доходів банку. Проте через це кредитна діяльність супроводжується і високим ризиком, тому кредитні операції залишаються найбільш ризиковими активами банку. Ризиковість кредитної політики комерційного банку є однією з основних причин, що призводить до погіршення фінансового стану і, як наслідок, банкрутства, що, в свою чергу, може впливати на стабільність банківської системи в цілому. Ризик таких операцій пояснюється складністю гарантування повернення кредиту позичальниками, у зв'язку з чим для мінімізації даного ризику банки на етапі прийняття рішення про оформлення кредиту здійснюють оцінку кредитоспроможності позичальника. Якщо проаналізувати кредитоспроможність фізичної особи для банку не складає особливих труднощів, то спрогнозувати майбутній фінансовий стан підприємства протягом певного періоду є значно складнішим процесом і потребує постійного вдосконалення.

Саме тому особливої актуальності за цих умов набуває дослідження інструментів управління ризиками в кредитній діяльності шляхом виокремлення змісту та особливостей методів оцінки кредитоспроможності позичальників-юридичних осіб банками.

Рівень розробки теми дослідження у науковій літературі. Проблемам аналізу кредитоспроможності позичальників-юридичних осіб банками присвячено велику кількість наукових публікацій, у яких започатковано вирішення цього питання. Провідне місце в розробці цієї теми належить таким відомим вітчизняним вченим, як В. Бордюг [2],О. Васюренко [3], Н. Версаль [41], В. Виговський [36], О. Вовчак [6], Т. Маркович [19], Н. Меда [6], Р. Слав'юк [37], О. Терещенко [42], праці яких стосуються теоретичних основ кредитоспроможності та її оцінки. В. Бобиль [1], Р. Квасницька [13] та О. Стешенко [40] присвятили свої праці вивченню питання управління кредитним

ризиком банку. Значний внесок у розробку цього питання зробили також такі сучасні закордонні економісти: Дж. Кедл [47], Дж. Сінкі [52] та А. Шроер [51].

Попри велику кількість написаних наукових робіт та розробок, кредитний ризик все ще залишається основним для банківської системи України, а питання ефективного управління ризиками кредитоспроможності позичальників-юридичних осіб актуальні і сьогодні, тому потребують подальшого дослідження, особливо в сучасних економічних умовах.

Метою магістерської роботи є узагальнення теоретичних основ та розробка практичних рекомендацій щодо управління ризиками кредитоспроможності позичальників-юридичних осіб для мінімізації ризиків кредитної діяльності банків в Україні.

Відповідно до поставленої мети в роботі були визначені та вирішені наступні завдання:

– розкрити теоретичні основи управління ризиками кредитоспроможності позичальників-юридичних осіб банку;

– здійснити аналіз кредитних ризиків банківського сектору України;

– охарактеризувати особливості оцінки ризику кредитування за типом юридичної особи;

– розкрити організацію кредитного моніторингу позичальників в системі управління ризиками банку;

– визначити новітні підходи щодо методики оцінювання кредитоспроможності юридичних осіб;

– сформулювати напрями вдосконалення процесу управління ризиками кредитоспроможності позичальників-юридичних осіб банку.

Об'єкт дослідження - сукупність економічних відносин, які виникають в процесі управління ризиками кредитоспроможності позичальників-юридичних осіб.

Предметом дослідження є теоретичні засади та практичні аспекти кредитної діяльності банків в процесі управління ризиками кредитоспроможності позичальників-юридичних осіб.

Розв'язання поставлених завдань зумовило використання наступних *методів дослідження*: критичний аналіз літературних джерел та наукова абстракція - при поглибленні тлумачення поняття «кредитоспроможність позичальника»; системний – для розгляду системи оцінювання кредитоспроможності позичальників-юридичних осіб; аналіз і синтез - при вивченні зарубіжного досвіду управління ризиками кредитоспроможності позичальників-юридичних осіб; візуальний та графічний – для наочного представлення оцінювання ризику кредитоспроможності позичальників-юридичних осіб, а також при побудові аналітичних таблиць, рисунків і графіків для представлення економічних даних; індукція та дедукція – при дослідженні організації кредитного моніторингу позичальників в системі управління ризиками банку; евристичні методи - при вивченні новітніх підходів щодо методики оцінювання кредитоспроможності юридичних осіб; метод оптимізації – при обґрунтуванні напрямів підвищення ефективності управління ризиками кредитоспроможності позичальників-юридичних осіб.

Інформаційна база дослідження. При написанні магістерської дипломної роботи були використанні Постанови Кабінету Міністрів України, Закони України, українські та іноземні наукові статті, монографії, навчальні підручники та електронні ресурси, включаючи офіційну статистичну інформацію, бази даних та ЗМІ.

Практичне значення одержаних результатів. Одержані практичні результати, а саме проведений аналіз існуючих методів оцінки та управління кредитними ризиками, удосконалення моделі альтернативного кредитного аналізу та власні рекомендації можуть бути використані задля забезпечення підвищення ефективності управління ризиками кредитоспроможності позичальників-юридичних осіб.

Апробація результатів. Основні положення і результати дослідження пройшли апробацію на міжнародних і вітчизняних конференціях, серед яких: Міжнародна науково-практична конференція «Економіка, фінанси, облік та право: проблеми та перспективи розвитку» (17 листопада 2021 р., м. Полтава), де

були представлені тези на тему «Економічна сутність категорії «кредитоспроможність позичальника» та її роль у забезпеченні ефективної банківської діяльності», та XII Міжнародна науково-практична конференція «Modern directions of scientific research development» (18-20 травня 2022 р., м. Чикаго, США), де були представлені тези на тему «Analysis of lending to corporate borrowers by commercial banks». У рамках дослідження подано до друку статтю на тему «Сучасні методи оцінки кредитоспроможності позичальників-юридичних осіб банками України» у співавторстві з к.е.н., ас. Балицькою М.В. до журналу «Вісник Хмельницького національного університету».

Обсяг та структура роботи. Магістерська дипломна робота складається з трьох окремих розділів, включає в себе 7 таблиць, 17 рисунків, 6 додатків та 52 пункти у списку використаних джерел. Обсяг роботи становить 59 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ КРЕДИТОСПРОМОЖНОСТІ ПОЗИЧАЛЬНИКІВ-ЮРИДИЧНИХ ОСІБ БАНКУ

На сучасному етапі розвитку фінансово-економічних відносин кредитування є одним із найпопулярніших джерел покриття нестачі фінансових ресурсів необхідних, зокрема, для початку діяльності суб'єкта економіки, розширення виробництва, усунення розриву ліквідності тощо. При цьому, суб'єкти господарювання діють в мінливих умовах зовнішнього середовища, під впливом перманентних, а також непередбачуваних ризиків та загроз. З огляду на зазначене, маючи намір отримати кредит в банку, юридична особа не завжди має змогу гарантувати їх вчасне повернення в повному обсязі. Так, в умовах кризи юридичні особи часто мають значні збитки, у зв'язку з чим беруть кредити для розрахунків за поточними зобов'язаннями.

З іншого боку, кредити є основним банківським продуктом та основним джерелом доходів банку за рахунок залучених ресурсів. Проте чим вища дохідність, тим вищий і ризик, що означає, що кредитна діяльність є також найбільш ризиковою для банку. Тому, аби уникнути банкрутства через надто ризиковану кредитну політику, вітчизняні банки у сучасних умовах змушені постійно вдосконалювати стратегію та тактику своєї кредитної діяльності. Саме задля продовження ведення своєї кредитної діяльності в межах норми банки запроваджують різні методи оцінки кредитоспроможності своїх потенційних позичальників. Приймаючи рішення про надання кредитних коштів економічних суб'єктам, банківські установи мають бути впевнені у їх поверненні. З цією метою здійснюється оцінка кредитоспроможності позичальника-юридичної особи (далі - позичальника-ЮО), яка забезпечує мінімізацію ризику неповернення кредитних коштів банку.

Аналіз існуючих визначень економічної категорії «кредитоспроможність» став основою для виокремлення двох основних підходів до її трактування:

1) як спроможність позичальника-ЮО повністю та у визначений строк розрахуватися за своїми борговими зобов’язаннями виключно у грошовій формі;

2) як наявність у позичальника-ЮО передумов щодо отримання і повернення кредиту.

До першого підходу належать визначення кредитоспроможності, наведені у працях Вдовенко Л. О. [4], Галасюка Вал. В., Галасюка Вік. В. [7] та Слав’юк Р. А. [37]. Так, Л. О. Вдовенко [4] визначає дану економічну категорію як спроможність позичальника в повному обсязі розрахуватися за своїми борговими зобов’язаннями виключно в грошовій формі в установлені кредитною угодою терміни. Також кредитоспроможність може розглядатись як спроможність позичальника за конкретних умов кредитування в повному обсязі й у визначений кредитною угодою термін розрахуватися за своїми борговими зобов'язаннями виключно грошовими коштами, що генеруються позичальником у ході звичайної діяльності [7]. Близьким за змістом до попередніх визначень є визначення, що наводиться у праці Р. А. Слав’юка [37], який визначає кредитоспроможність позичальника як його здатність за окреслених умов кредитування в повному обсязі й у визначений кредитною угодою термін розрахуватися за своїми борговими зобов’язаннями грошовими коштами, що генеруються ним у процесі операційної діяльності.

В межах другого підходу до визначення кредитоспроможності позичальника-ЮО Вовчак О. та Меда Н. [6, с. 12] характеризують дане поняття як здатність позичальника акумулювати грошові потоки, достатні для своєчасного погашення боргових зобов’язань відповідно до заздалегідь узгодженого графіка повернення кредитних коштів і сплати відсотків. Як спроможність позичальника залучити позиковий капітал та за конкретних умов кредитування в повному обсязі й у визначений кредитною угодою термін розрахуватися за своїми борговими зобов’язаннями виключно грошовими коштами, що генеруються позичальником у ході звичайної діяльності визначає кредитоспроможність В.В. Бордюг [2, с. 113]. Глосарій банківської термінології Національного банку України (НБУ) [8] містить наступне визначення

кредитоспроможності: наявність у позичальника (контрагента банку) передумов для проведення кредитної операції і його спроможність повернути борг у повному обсязі та в обумовлені договором строки. У словнику-посібнику економічних термінів за редакцією Т.Р. Кияка [38] зазначається, що кредитоспроможність – це сформована наявність передумов у позичальника щодо отримання і повернення кредиту. Л.А. Лахтіонова [16] розглядає дану економічну категорію як такий фінансовий стан підприємства, який дає змогу отримати кредит і своєчасно повернути його.

В цілому, поняття «кредитоспроможність позичальника» може бути визначено як здатність позичальника розраховуватися за кредитними зобов'язаннями перед банком. Відповідно до Положення про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями [29] кредитоспроможність розглядається як наявність у боржника передумов для проведення кредитної операції та його спроможність повернути борг у повному обсязі та в обумовлені договором строки.

Таким чином, кредитоспроможність позичальника-ЮО слід розглядати як оцінку економічного суб'єкту щодо спроможності дотримання умов кредитного договору задля своєчасного повернення позикових коштів та мінімізації кредитного ризику банку.

Кредитоспроможність економічного суб’єкта формується як результат його господарської діяльності та ілюструє, наскільки ефективно він керує власними фінансовими ресурсами, раціонально поєднує власні та позикові кошти, ефективно вкладає свій капітал. Система показників і відмінності у побудові механізму руху коштів у фізичних та юридичних осіб значно відрізняються. Така специфікація проявляється у класифікації кредитоспроможності за різноманітними ознаками: терміновістю, суб’єктністю тощо. Причому кожна із поданих компонент класифікації по-своєму розкриває суть та практичну наповненість даної категорії (рис.1.1).

Рис.1.1. Розподіл кредитоспроможності позичальників за класифікаційними ознаками

Джерело: побудовано автором на основі [2].

Рівень кредитоспроможності позичальника-ЮО та його адекватна оцінка має безпосередній вплив на рівень кредитного ризику банку. Кредитний ризик банку – наявний або потенційний ризик для надходжень і капіталу, який виникає через неспроможність сторони, що взяла на себе зобов'язання, виконати умови будь-якої фінансової угоди із банком або в інший спосіб виконати взяті на себе зобов'язання [31]. Розрізняють індивідуальний та портфельний кредитний ризик (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Характеристика видів кредитного ризику банку

Вид кредитного ризику банку	Джерело виникнення	Метод оцінювання
Індивідуальний	Конкретний контрагент банку – позичальник, боржник, емітент цінних паперів	Оцінка кредитоспроможності окремого контрагента, тобто його індивідуальної спроможності своєчасно та в повному обсязі розрахуватися за взятими зобов'язаннями
Портфельний	Сукупна заборгованість банку за операціями, яким притаманний кредитний ризик	Оцінка концентрації та диверсифікації активів банку (кредитний портфель, портфель цінних паперів, портфель дебіторської заборгованості тощо)

Джерело: побудовано автором за даними [31]

Управління будь-яким ризиком передбачає виявлення рівня невизначеності, прийняття та реалізації управлінських рішень, які ліквідують або зменшують негативний вплив на процес і результати впливу факторів, водночас, забезпечуючи високий рівень дохідності. В свою чергу, управління кредитним ризиком в банку є процесом організованого впливу суб'єктів управління (співробітників кредитного відділу банку; керівників) на об'єкт управління (кредитний ризик; діяльність співробітників кредитного відділу) з метою зниження (мінімізації, підтримання на допустимому рівні) показників кредитного ризику банку [44, с. 855].

Важливою передумовою забезпечення ефективності управління кредитним ризиком банку є проведення якісної, вчасної та достовірної оцінки рівня кредитоспроможності позичальників, зокрема, позичальників-ЮО.

Особлива увага саме до позичальників-ЮО пояснюється тим, що економічні суб'єкти, як правило залучають кредитні кошти у розмірах, що значно перевищують кредити фізичних осіб.

Відсутність в науково-методичній літературі єдиного підходу до визначення економічної категорії кредитоспроможності обумовлює також різноманітність підходів до її оцінювання. Кожен банк розробляє власні критерії та методики оцінки кредитоспроможності позичальника-ЮО на основі кількісних та якісних характеристик його діяльності. Оцінюючи кредитоспроможність, суб'єкти оцінки часто орієнтуються на фінансово-господарський стан підприємства, тобто на систему показників та характеристик, які розкривають забезпеченість суб'єкта господарювання достатніми для успішної діяльності фінансовими ресурсами, ефективність використання ресурсів, налагодженість фінансово-господарських взаємовідносин із іншими підприємствами та організаціями, платоспроможність, прибутковість, фінансову стабільність та ділову активність [7, с. 10]. «Кредитоспроможність охоплює такі сторони фінансового становища підприємства, як платоспроможність, фінансова стійкість, ділова активність, прибутковість, якість і вартість забезпечення, кредитна історія позичальника тощо» [35, с. 165].

Терещенко О.О. запропонував оцінювати кредитоспроможність позичальника-ЮО із використанням галузевих дискримінантних функцій для галузей економіки [42]. Даний підхід було покладено в основу моделі розрахунку інтегрального показника позичальника–ЮО для великого, або середнього та малого підприємства відповідно до Класифікатора видів економічної діяльності (КВЕД).

НБУ розробляє типові положення, рекомендацій щодо оцінювання кредитоспроможності позичальників-юридичних осіб, із врахуванням яких банки формують внутрішні положення. Слід зазначити, що різні нормативні документи НБУ, які регламентують оцінювання позичальника-ЮО та діяли в Україні з 2000 р. [27, 29-30], забезпечують реалізацію різних підходів та

принципів оцінювання. Показники, розрахунок яких передбачається відповідно до зазначених положень НБУ, наведено у табл. 1.2.

Таблиця 1.2

Порівняльний аналіз фінансових показників оцінювання кредитоспроможності позичальника-юридичної особи (великі та середні підприємства)

Положення № 279 [30]	Положення № 23 [29]	Положення № 351 [27]
Показники майнового стану позичальника		
		$К_{15}$ - показник частки неопераційних елементів балансу
Показники платоспроможності позичальника		
Коефіцієнт миттєвої ліквідності		
Коефіцієнт поточної ліквідності	$К_2$ - проміжний коефіцієнт покриття	$К_7$ - показник швидкої ліквідності
Коефіцієнт загальної ліквідності	$К_1$ - коефіцієнт покриття (ліквідність третього ступеня)	$К_6$ - показник загальної ліквідності
Показники фінансової стійкості позичальника		
Коефіцієнт маневреності власних коштів		$К_5$ - показник маневреності робочого капіталу
Коефіцієнт незалежності	$К_3$ - коефіцієнт фінансової незалежності	$К_4$ - показник капіталу
	$К_4$ - коефіцієнт покриття необоротних активів власним	
Показники ділової активності позичальника		
		$К_8$ -показник оборотності активів
	$К_9$ - коефіцієнт оборотності оборотних активів	$К_9$ - показник оборотності поточних активів
		$К_{12}$- показник достатності робочого капіталу
		$К_{13}$ - показник оборотності дебіторської заборгованості
		$К_{14}$- показник оборотності кредиторської заборгованості
	$К_{10}$ - коефіцієнт оборотності позичкового капіталу за фінансовими результатами від звичайної діяльності	

Продовження табл. 1.2

Положення № 279	Положення № 23	Положення № 351
Показники рентабельності позичальника		
Рентабельність активів	$К_8$ - коефіцієнт рентабельності активів за чистим прибутком	$К_2$ - показник рентабельності активів
	$К_5$ - коефіцієнт рентабельності власного капіталу	
Рентабельність продажу	$К_6$ - коефіцієнт рентабельності продажу за фінансовими результатами від операційної діяльності	$К_{16}$ - показник операційного прибутку
	$К_7$ - коефіцієнт рентабельності продажу за фінансовими результатами від звичайної діяльності	
		$К_3$ - показник покриття фінансових витрат за результатами операційної діяльності
Показники грошових потоків позичальника		
Співвідношення чистих надходжень на всі рахунки позичальника до суми основного боргу		
Показники обслуговування боргу		
Коефіцієнт обслуговування боргу		$К_{11}$ - показник здатності обслуговування боргу
		$К_6$ - показник покриття капіталом боргу
		$К_1$ - показник покриття боргу

Джерело: побудовано автором за даними [27, 29-30]

Фактично, під час надання позик економічним суб'єктам співробітники банків здійснюють перевірку кредитоспроможності, часто переоцінюючи фінансову спроможність позичальників-ЮО, а також не завжди вчасно визнають проблемну заборгованість. Про це свідчать результати діагностичного обстеження 20 найбільших банків України, яке було проведено НБУ у 2016 році [12].

З метою гарантування стабільності та надійності банківської системи, а також захисту інтересів вкладників і кредиторів банків Правлінням НБУ Постановою № 351 від 30.06.2016 затверджено «Положення про визначення

банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями» [27]. Це Положення розроблено із врахуванням змісту Закону України «Про банки і банківську діяльність», Закону України «Про Національний банк України». Цим Положенням визначено підходи, в основі яких лежать принципи та рекомендації Базельського комітету з банківського нагляду, в тому числі щодо застосування компонентів кредитного ризику (EAD – експозиція під ризиком, PD – імовірність дефолту боржника/контрагента, LGD – втрати в разі дефолту). Крім того зазначена постанова визначає порядок оцінки банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями, встановлює мінімальні вимоги до банків щодо визначення розміру очікуваних втрат (збитків) за активними банківськими операціями внаслідок дії кредитного ризику [27].

Постанова НБУ № 351 «Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями» передбачає визначення одного з 10-ти класів боржника-ЮО. Ідентифікація класу боржника здійснюється банком на основі оцінювання фінансового стану боржника-ЮО, в межах якого пріоритетним є визначення коефіцієнта ймовірності дефолту боржника на базі розрахунку інтегрального показника фінансового стану із використанням логістичної моделі. Як і в попередньому положенні НБУ [29], відповідно до діючого положення [27] клас боржника-ЮО визначається в результаті оцінювання фінансових показників як загальної суми. Механізм оцінювання можливості надання кредиту, передбачає певний порядок формування сукупності фінансових показників і методики їх застосування.

Відмінною рисою положення НБУ «Про затвердження Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями» від 30.06.2016 № 351 порівняно з попередніми стало значне обмеження можливостей приховувати значні кредитні ризики банків, оцінка яких здійснюється на основі очікуваних протягом року збитків, а не на основі оцінювання понесених збитків, як це було до 2017 р.

В цілому, в науковій літературі розглядається значна кількість методик оцінювання кредитоспроможності позичальника-ЮО (рис. 1.2). Як наведено на рис. 1.2., підходи, що дають змогу оцінити та спрогнозувати фінансовий стан позичальника-ЮО та його грошові потоки, передбачають використання методів аналізу фінансових коефіцієнтів, грошових потоків, а також методів прогнозування імовірності банкрутства економічного суб'єкта.

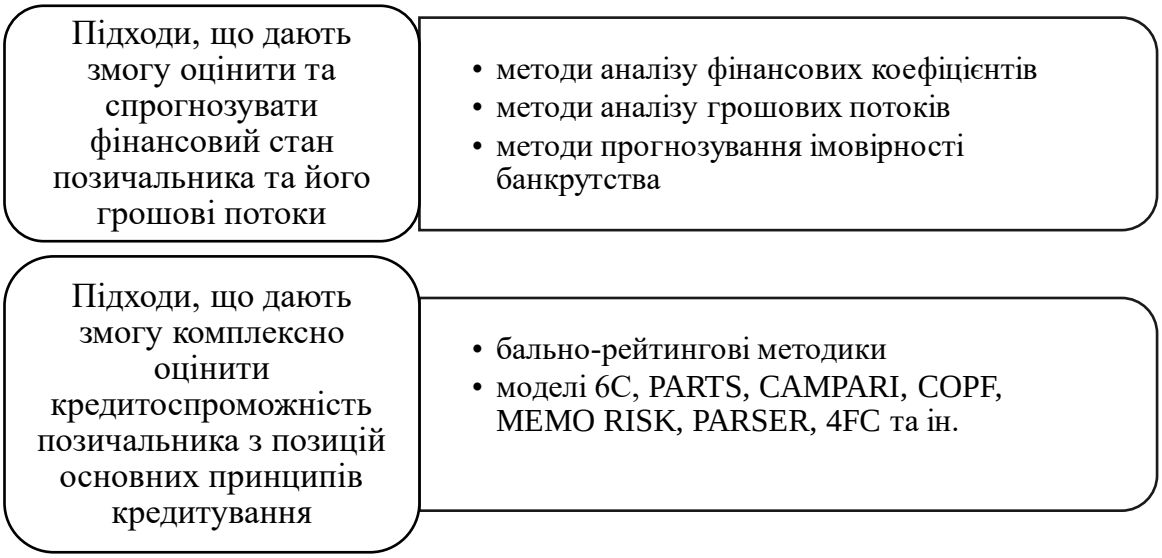

Рис. 1.2. Підходи до оцінювання кредитоспроможності позичальника-ЮО

Джерело: побудовано автором за даними [39, с. 141-144]

Визначення кредитоспроможності позичальника-ЮО на основі аналізу фінансових коефіцієнтів передбачає використання системи кількісних показників, які дозволяють оцінити різні аспекти фінансового стану підприємства та розраховуються у певній послідовності (рис. 1.3).

Рис. 1.3. Послідовність оцінювання кредитоспроможності позичальника-ЮО на основі аналізу фінансових коефіцієнтів

Джерело: побудовано автором за даними [39, с. 142]

Оцінювання кредитоспроможності позичальника-ЮО може також здійснюватися на основі аналізу грошових потоків, тобто фактичних показників, які надають характеристику обороту коштів підприємства [25]. Така оцінка базується на використанні даних щодо чистих грошових потоків, які виникають на підприємстві в результаті здійснення ним операційної, фінансової та інвестиційної діяльності.

Серед підходів, що дають змогу оцінити та спрогнозувати фінансовий стан позичальника та його грошові потоки також виокремлюють методи прогнозування імовірності банкрутства підприємства. Серед зазначених методів найбільш популярними є моделі, засновані на методах множинного дискримінантного аналізу. Сутність такого підходу полягає в тому, що із використанням математико-статистичного аналізу будується дискримінантна функція, яка враховує коефіцієнти регресії та чинники фінансового стану

підприємства і дає змогу розрахувати інтегральний показник імовірності банкрутства позичальника [36].

Комплексна оцінка кредитоспроможності позичальника-ЮО у відповідності до основних принципів кредитування здійснюється на основі підходів, що базуються на застосуванні методів експертних оцінок (моделі 6С, PARTS, CAMPARI, COPF, MEMO RISK, PARSER, 4FC, а також бально-рейтингові методики). Так, використання бально-рейтингової методики передбачає застосування бальної оцінки із врахуванням вагомості кількісних та якісних показників. Використання даного підходу забезпечує можливість прогнозування своєчасності погашення заборгованості позичальником, встановлення порядку таких платежів, визначення ефективності функціонування позичальника-ЮО, ідентифікацію меж зменшення величини прибутку [36].

Найбільш поширеними моделями визначення кредитоспроможності позичальника-ЮО на основі експертних оцінок економічної доцільності надання кредиту є моделі, наведені в табл. 1.3.

При використанні наведених у табл. 1.3 моделей значна увага приділяється обробці даних якісних характеристик позичальника-ЮО та кредитної діяльності: репутація та досвід; кон'юнктура ринку, на якому функціонує підприємство та перспективи її розвитку; якість менеджменту; наявність у позичальника власного капіталу та забезпечення по кредиту; умови кредитної угоди (мета, сума і термін надання кредиту, умови його погашення та обслуговування).

Досліджуючи основні підходи до оцінювання кредитоспроможності позичальника-ЮО, необхідно також звернути увагу на методики проведення експрес-аналізу, тобто аналізу та оцінювання обмеженої кількості показників фінансового стану підприємства [19, 36]. При цьому можуть використовуватися показники фінансової незалежності, ліквідності і прибутковості; здійснюватися аналіз грошового потоку [37] при адаптації методики до вітчизняних умов. Можливою є також оцінка забезпечення по кредиту; оцінка спроможності погашення кредиту на підставі аналізу істотних умов кредитної угоди [19]; аналіз кредитної історії позичальника-ЮО.

Таблиця 1.3

Комплексні моделі оцінки кредитоспроможності позичальників

PARSER	CAMPARI	MEMO RISK	4 FC	PARTS	6C	Значення елемента
Особа /Person	Репутація /Character	Управління /Management	Якість управління /Management quality		Репутація /Character	Характеристика позичальника
		Досвід /Experience				Досвід позичальника у бізнесі
		Ринок /Market	Динаміка послуг /Industry dynamics		Умови /Conditions	Економічна кон'юнктура для бізнесу та її перспективи
Забезпечення /Security	Страхування /Insurance	Забезпечення /Security	Втілення забезпечення /Security realization	Забезпе-чення /Security	Додаткове забезпечення /Collateral	Спосіб страхування кредитного ризику, забезпечення
		Контроль /Control			Контроль /Control	Контроль за виконанням умов кредитного договору
		Операції /Operations	Фінансовий стан /Financial condition		Капітал /Capital	Капітал позичальника
	Платоспро можність /Ability				Спроможність (ГК) /Capacity (Cash flow)	Спроможність повернути кредит
Виплата /Repayment	Виплата /Repayment	Виплата /Repayment		Виплата /Repayment		Повернення позичальником заборгованості (основного боргу та %)
Доцільність /Expediency	Маржа /Margin	Відсоток /Interest				Очікувана банком дохідність кредитної операції
Обсяг /Amount	Обсяг /Amount			Обсяг /Amount		Обґрунтування суми кредиту
Заробітна плата /Remuneration	Мета /Purpose			Мета /Purpose		Доцільність надання кредиту
				Термін /Term		Термін надання кредиту

Джерело: побудовано автором за даними [19, 25, 36]

В цілому, дослідження існуючих методик оцінювання кредитоспроможності позичальника-ЮО дозволяє виокремити два основні підходи, кожен з яких базується на використанні певного набору інструментів та має свої переваги і недоліки (додаток А). З метою отримання точних і об’єктивних оцінок кредитоспроможності підприємства слід використовувати

комплексні методики. При цьому, методичне забезпечення оцінки кредитоспроможності позичальника-ЮО, що використовується вітчизняними банківськими установами, потребує подальшого вдосконалення в частині розроблення інструментарію оцінки якісних характеристик кредитоспроможності підприємства. Зокрема, доцільно визначити найбільш ефективні моделі оцінки кредитоспроможності позичальника-ЮО з числа тих, що забезпечують оцінку кредитоспроможності з позицій основних принципів кредитування, адаптувати їх до національних умов та імплементувати у кредитну практику українських банків. Це забезпечить підвищення якості отримуваних результатів оцінювання кредитоспроможності позичальника-ЮО та, відповідно, зниження кредитних ризиків банків.

РОЗДІЛ 2. ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОЇ ПРАКТИКИ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ КРЕДИТОСПРОМОЖНОСТІ ПОЗИЧАЛЬНИКІВ-ЮРИДИЧНИХ ОСІБ

2.1. Характеристика кредитних ризиків банківського сектору України

Вивчення теоретичних основ управління ризиками кредитоспроможності позичальників-ЮО банку підтвердило актуальність досліджень в даному напрямі та складність формування ефективної системи управління ризиками кредитоспроможності позичальників-ЮО, зокрема, в сучасних складних умовах. Зазначене обумовлює необхідність дослідження сучасного стану оцінки та управління ризиками кредитоспроможності банків, аналізу нормативно-правової бази регулювання кредитних операцій банків та створення резервів під активні операції.

Як уже зазначалось у Розділі 1, в процесі оцінювання кредитного ризику розрізняють індивідуальний та портфельний ризики. Суб’єктом індивідуального кредитного ризику є позичальник банку, а оцінка такого ризику дозволяє банку визначити кредитоспроможність суб’єкта як його можливість вчасно розрахуватися за своїми зобов’язаннями, що передбачає як кількісний, так і якісний аналіз. Кількісний аналіз оцінки кредитоспроможності позичальника поєднує у собі такі методи: статистичний, експертних оцінок, метод коефіцієнтів тощо. Якісний аналіз забезпечує отримання характеристики можливих джерел кредитного ризику та його складових. Такий аналіз вимагає від керівництва банку знань та досвіду у даній сфері. На відміну від індивідуального ризику, портфельний кредитний ризик проявляється у зниженні вартості активів банку, а його джерелом є сукупна сума позик у банку за операціями, яким притаманний кредитний ризик [10].

Роль оцінки та управління кредитоспроможністю позичальника в системі управління кредитним ризиком банку наведено на рис. 2.1.

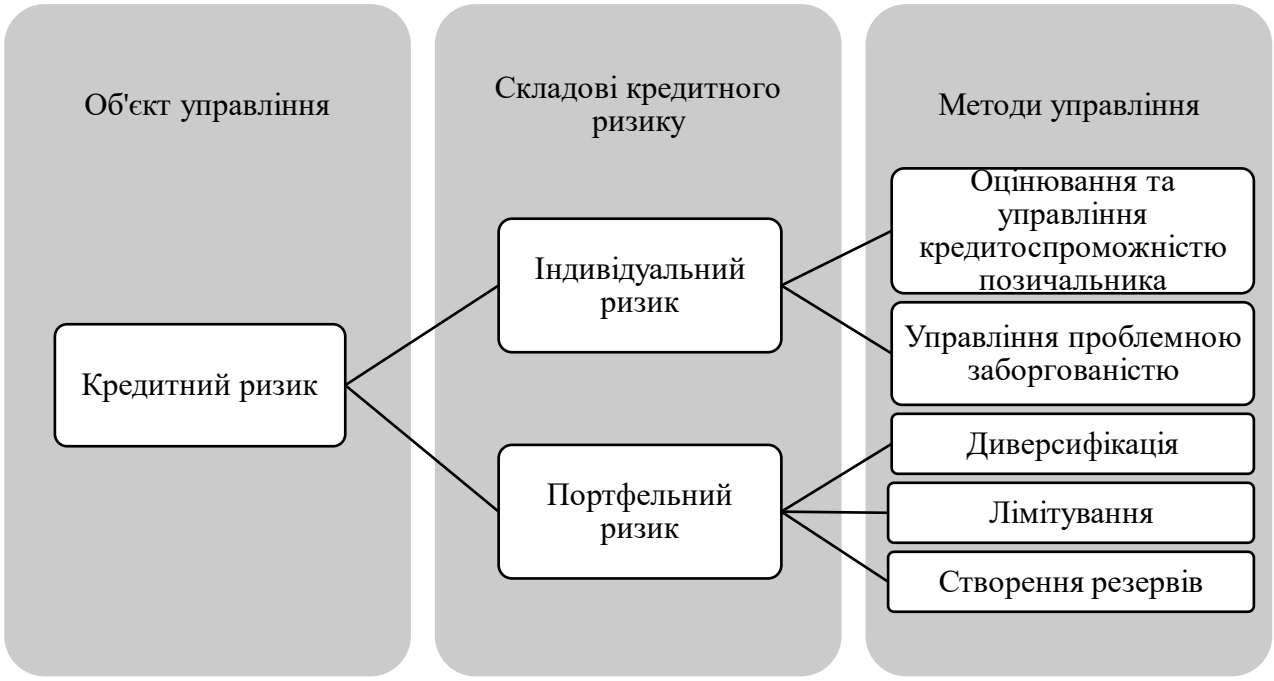

Рис. 2.1. Роль оцінки та управління кредитоспроможністю позичальника в системі управління кредитним ризиком банку

Джерело: побудовано автором на основі [5; 14, с. 272].

З метою оцінювання кредитного ризику, банк об’єднує фінансові активи відповідно до «Положення про визначення банками України кредитного ризику за активними банківськими операціями» та визначає такі показники: EL, PD, LGD, EAD (рис. 2.2) [10, с. 119].

Імовірність настання банкрутства позичальника (PD) визначає ймовірність того, що позичальник не поверне кредит та відповідні відсотки. Послідовність визначення імовірності настання дефолту боржника банком є наступною:

1) Визначення та ранжирування позичальників за характеристиками їх кредитних історій (від найкращих до найгірших);

2) Створення шкали за рівнем імовірності непогашення кредиту позичальником;

3) Фіксація середньої імовірності дефолту на середньому рівні настання неплатоспроможності;

4) Коригування заключної оцінки ризику [27].

Рис. 2.2. Показники оцінювання кредитного ризику банками України

Джерело: побудовано автором за даними [10, с. 119]

Показник втрат у разі настання банкрутства (LGD) дозволяє оцінити відсоток втрат банку після продажу всіх застав. Так, втрати у разі неплатоспроможності позичальника в середньому нижче 100%, особливо якщо банк застосовує реструктуризацію та оздоровчі кредити.

Показник впливу дефолту на клієнта (EAD) визначає суму об’єктів, які найбільш імовірно будуть знецінені на момент неплатоспроможності позичальника [27].

Банк має можливість визначити кредитний ризик за такими активними операціями [32]: надані юридичним та фізичним особам кредити; вимоги до банків та кредити, надані банкам; дебіторська заборгованість (фінансова та за господарською діяльністю); боргові цінні папери; інвестиції в компанії; похідні фінансові активи.

Основні підходи до оцінки ймовірності дефолту позичальника наведено на рис. 2.3.

Рис. 2.3. Основні підходи до оцінки ймовірності дефолту позичальника

Джерело: побудовано автором за даними [10]

Слід зазначити, що в Україні діють нормативи кредитного ризику, які встановлюються Національним банком України з метою мінімізації банківських ризиків (рис. 2.4). Недотримання даних нормативів банком загрожує штрафами або ж ліквідацією банківської установи.

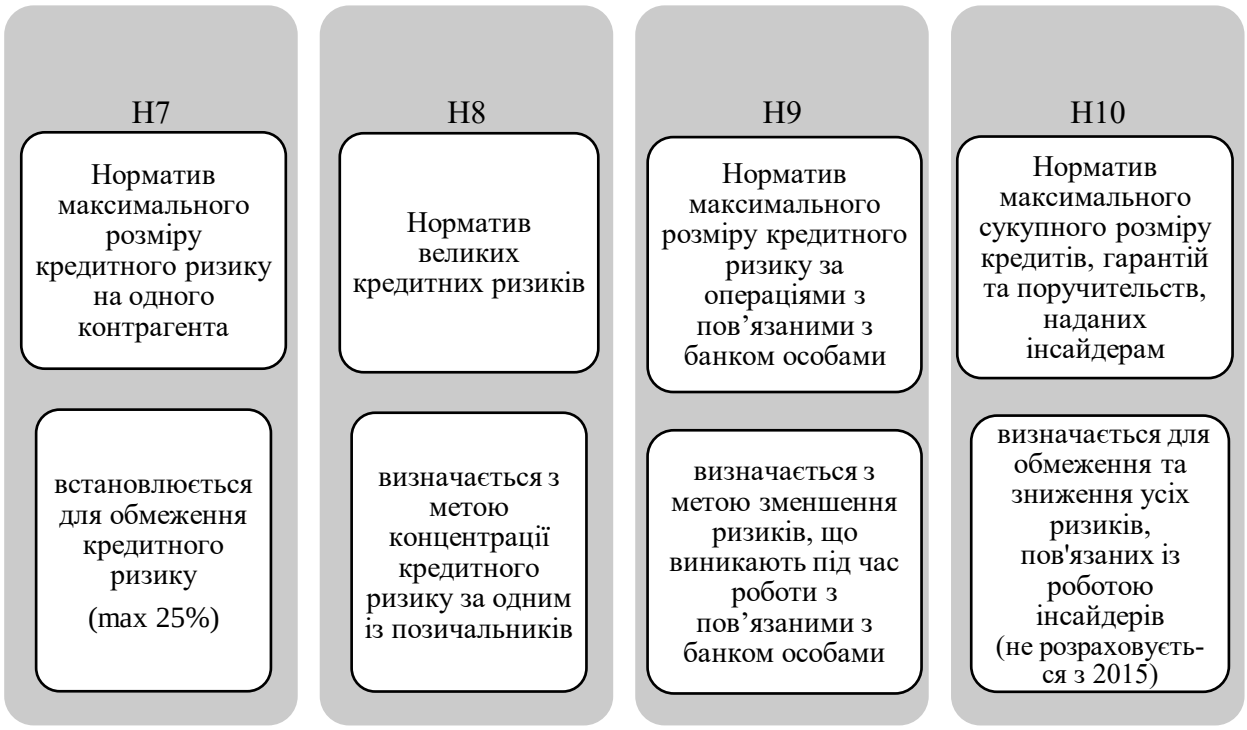

Рис. 2.4. Нормативи кредитного ризику банків в Україні

Джерело: побудовано автором за даними [9]

Динаміку нормативів кредитного ризику банківської системи України наведено у табл. 2.1.

Аналіз показників, наведених у табл. 2.1, свідчить, що до 2014 р. всі нормативи не виходили за межі гранично допустимих значень. Але в 2017 р. норматив максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами (Н9) перевищував гранично допустиме значення. За винятком показника Н9 протягом 2009-2021 рр. всі нормативи кредитного ризику банківсько системи в Україні залишались в межах рекомендованих НБУ значень.

Таблиця 2.1

Динаміка рівнів нормативів кредитного ризику банківської системи України

Роки (станом на 01.12)	Показники			
	Норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (Н7)	Норматив великих кредитних ризиків (Н8)	Максимальний обсяг кредитів, гарантій та поручительств, наданих одному інсайдеру (Н9)	Максимальний сукупний розмір кредитів, гарантій та поручительств, наданих інсайдерам (Н10)
Нормативні межі	*не більше ніж 25%*	*не більше 800%*	*не більше ніж 5%*	*не більше ніж 30%*
2009	21,8	165,0	1,15	3,83
2010	21,6	160,0	0,79	2,40
2012	21,6	164,0	0,52	2,38
2013	22,3	174,7	0,37	2,25
2014	22,5	191,0	0,40	1,82
2015	22,6	307,0	0,21	1,42
2016	23,1	551,5	Не розраховуються з 2015 р.→ Н9 - Норматив максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами (max 25%)	
2017	21,4	321,0	28,80	-
2018	20,6	232,1	20,05	-
2019	20,4	173,9	11,23	-
2020	19,85	84,6	3,80	-
2021	17,99*	74,4*	4,20*	-*

*на 01.11

Джерело: складено автором на основі [9]

Водночас, слід зазначити, що неможливо різносторонньо оцінити кредитні ризики лише на основі нормативів Національного банку України. З огляду на це, НБУ, починаючи з 2018 р., щорічно проводить стрес-тестування (метод оцінки

ризику банків, що полягає у визначенні величини неузгодженої позиції, що наражає банк на ризик [20]). У 2020 році стрес-тестування не проводилося у зв'язку із кризою, спричиненою поширенням COVID-19.

За результатами оцінки стійкості банків та банківської системи у 2021 р., банківський сектор є достатньо стійким, незважаючи на вплив кризи 2020 року. Проте низка банків має вжити заходів щодо посилення своєї стійкості до можливих кризових явищ в майбутньому [21].

В 2021 році оцінку якості активів традиційно проходили всі банки, а 30 найбільших з них додатково пройшли стрес-тестування. За підсумками оцінки стійкості НБУ підвищив мінімальний необхідний рівень достатності капіталу для деяких банків. Цей рівень визначено таким чином, щоб, навіть за умови реалізації загроз, капіталу банку було достатньо для покриття можливих збитків.

Кількість банків, для яких за результатами стрес-тестування виявлено ризики для капіталу, суттєво не змінилася порівняно з 2019 р., а оцінена потреба в капіталі значно знизилася (з 73,8 млрд. грн. до 41,7 млрд. грн. за несприятливим сценарієм та з 35,3млрд. грн. до 5,3 млрд. грн. – за базовим). Поліпшення показників функціонування банківської системи обумовлене вищою капіталізацією банків, збереженням прийнятної якості кредитного портфеля та достатнім рівнем операційної ефективності [21].

Щодо кредитного ризику, у стрес-тестуванні його зростання є помірним (додаток Б). За таких умов портфелі великих боржників більшості банків, попри кризу, покращились. Основними факторами, які призводять до кредитних ризиків, залишаються концентрація та доларизація кредитних портфелів.

Фінансовий стан боржників із великими працюючими кредитами знаходиться на задовільному рівні (якість корпоративного портфелю прийнятна, але неоднорідна). Проблеми виявлені лише в окремих банках (додаток В).

Також слід зазначити, що у 2019 р. НБУ, використовуючи дані з Кредитного реєстру, зміг підвищити якість оцінки банками кредитного ризику. Тепер банк повинен зменшувати клас позичальника-ЮО, якщо у Кредитному реєстрі є дані про неплатоспроможність або високу ймовірність дефолту цього

підприємства у інших банках. Використання інформації Кредитного реєстру поліпшило якість оцінки кредитних ризиків позичальників.

Показники, які характеризують кредитні операції та частку непрацюючих кредитів за 2018-2021 р., наведено на рис. 2.5.

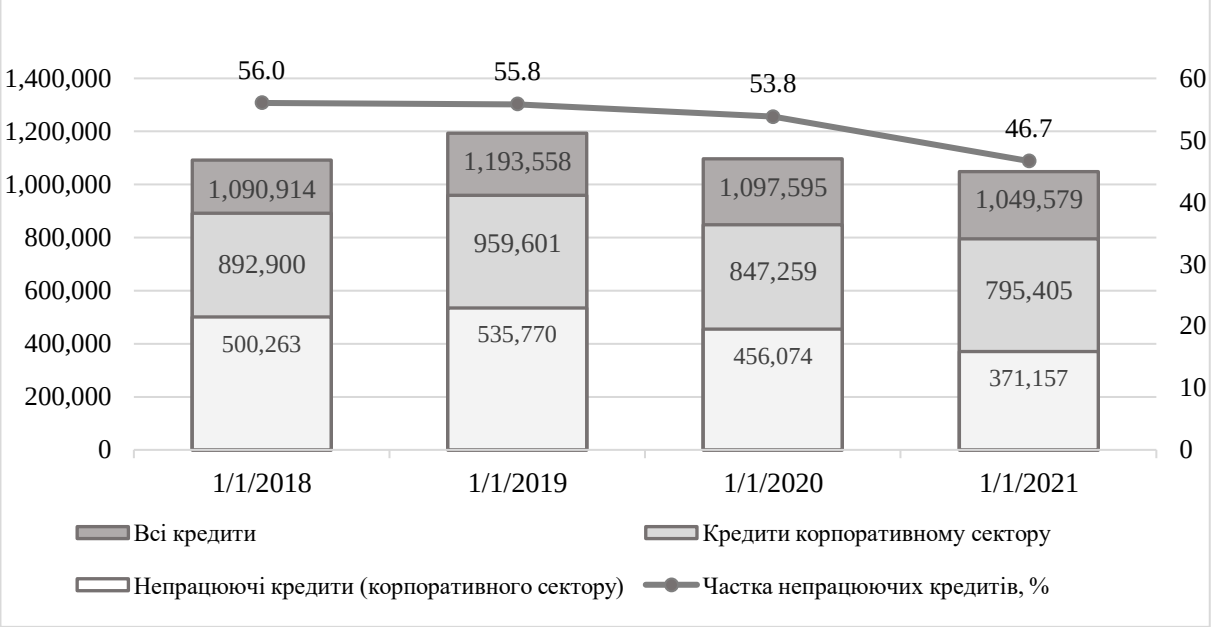

Рис. 2.5. Кредити та непрацюючі кредити корпоративного сектору України

Джерело: побудовано автором за даними [31]

Наведені статистичні дані свідчать про те, що протягом 2018-2021 рр. частка непрацюючих кредитів (кредити, які є сумнівними або безнадійними до повернення) становила від 46,7 % до 56,03 % кредитного портфеля корпоративного сектору. Якість кредитного портфеля з такою часткою недіючих кредитів може бути фактором стримування розвитку банківської системи та нести для неї системний ризик. Водночас, постійне зменшення частки непрацюючих кредитів є позитивною тенденцією.

Портфель кредитів, наданих корпоративному сектору, щороку, починаючи з 2019 року, зменшується. Так, на початок 2019 р. позичальникам-ЮО було надано кредитів на суму 959 601 млн. грн., а станом на 01.01.2021 даний показник знаходився на рівні 795 405 млн. грн., тобто зменшився на 17%. При цьому частка кредитів корпоративному сектору знизилась з 81,8 % до 75,7 %, тобто на 6,1 в.п. Основними чинниками, що стримують відновлення

кредитування, зокрема юридичних осіб, є незахищеність прав позичальників та повільне відновлення економіки країни.

В цілому, результати аналізу дозволяють зробити висновок, що в банківській системі України, попри позитивні тенденції окремих показників, існує низка проблем, які загрожують її стабільному функціонуванню. Для вирішення проблем у сфері кредитування необхідна спільна робота НБУ, всіх банків та інших фінансових установ країни. Заходами для очищення активів банку від непрацюючих кредитів можуть бути [18, 32]: реструктуризація заборгованостей; стягнення застави позичальника та її реалізація; списання зарезервованої заборгованості. Особливої уваги потребують питання оцінки ризику кредитоспроможності позичальників в умовах сучасних ризиків та загроз як напряму діяльності, який може забезпечити превентивність управління кредитними ризиками банківських установ.

2.2. Особливості оцінки ризику кредитоспроможності позичальників за типом юридичної особи в умовах сучасних викликів

Вітчизняні банки в умовах сучасних викликів наражаються на кредитний ризик, тобто на ризик того, що одна із сторін операції з фінансовим інструментом спричинить фінансові збитки другій стороні внаслідок невиконання зобов’язання за договором. Кредитна політика банку визначає механізм дії кредитного процесу та основні засади щодо управління кредитним ризиком, встановлює загальний підхід до прийняття даного виду ризиків, принципи і стандарти кредитної діяльності, визначає повноваження та відповідальність керівних органів, працівників та структурних підрозділів [43].

На кожному етапі кредитного процесу банки прагнуть забезпечити комплексний підхід до управління ризиком на основі регулярного аналізу спроможності позичальників та потенційних позичальників виконувати свої зобов’язання з погашення позик та сплати процентів, регулярного аналізу якості

кредитного портфелю з метою моніторингу рівня кредитного ризику, шляхом зміни, за необхідності, лімітів кредитування, шляхом одержання застави та проведення її перевірки та переоцінки з певною періодичністю, та використовуючи інші методи мінімізації ризику. Основна інформація про рівень ризику систематично актуалізується та надається для аналізу у вигляді звітів про стан усіх позик в сукупності [28].

З метою обмеження ризиків, які загрожують вітчизняним банкам за операціями з кредитування, банки використовують систему повноважень на прийняття рішень за кредитними операціями (рис. 2.6).

Рис. 2.6. Система повноважень на прийняття рішень за кредитними операціями

Джерело: побудовано автором за даними [28]

Слід зазначити, що дуальні повноваження передбачають виконання транзакцій за умови одноголосного позитивного рішення. Колективні повноваження вимагають врахування рекомендацій та коментарів з боку юридичного підрозділу, а також висновку підрозділів, що займаються питаннями управління ризиками, який включає в себе коментарі щодо конкретних ризиків та пом'якшення дій, пов'язаних з потенційною кредитною угодою. Рішення приймається більшістю голосів членів Кредитного комітету [28].

При проведенні аналізу кредитів та авансів клієнтам за кредитною якістю банки класифікують кредити та аванси корпоративним клієнтам, підприємствам малого та середнього бізнесу і приватним підприємцям за категоріями (рис. 2.7).

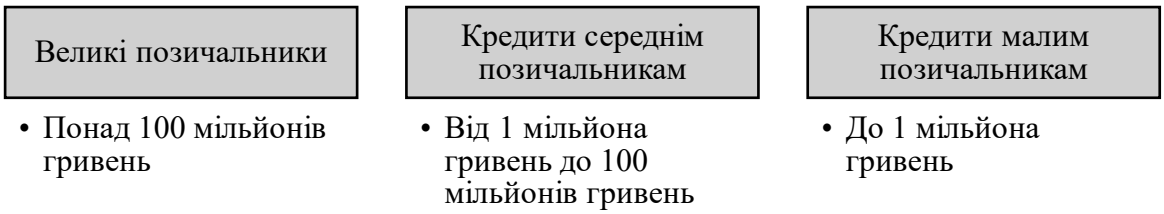

Рис. 2.7. Категорії позичальників-юридичних осіб за розміром кредиту

Джерело: побудовано автором за даними [27]

Інформаційні системи банків дозволяють керівництву здійснювати своєчасний та регулярний моніторинг кредитів, ризиків за кожним кредитом в такому порядку:

1) Перегляд фінансового стану позичальника;
2) Оцінка адекватності забезпечення кредиту.

Фінансовий стан позичальника регулярно аналізують і за результатами такого аналізу можуть зробити висновок щодо перегляду внутрішнього кредитного рейтингу даного позичальника. Цей аналіз ґрунтується на даних про рух коштів на банківському рахунку клієнта, останній фінансовій звітності та іншій інформації позичальника щодо його діяльності, яку він надає банку, або яку банк отримав із зовнішніх джерел. Здійснюється розрахунок індикаторів раннього попередження, а саме: ознаки аномальної поведінки/діяльності клієнтів, які потенційно можуть призвести до погіршення профілю ризику клієнта. Також проводиться регулярний моніторинг поточної ринкової вартості застави з метою оцінки її достатності для забезпечення конкретного кредиту. Оцінку застави проводять незалежні компанії – суб'єкти оціночної діяльності, акредитовані в банку або кваліфіковані внутрішні оцінювачі. Крім того, вітчизняні банки ведуть облік кредитних історій клієнтів задля проведення контролю за рівнем кредитного ризику на основі роботи переважно з позичальниками, які мають позитивну кредитну історію [43].

Як зазначалось вище, оцінка кредитоспроможності позичальника має на меті саме запобігання виникненню проблемної заборгованості. Аналіз наукової літератури та узагальнення досвіду вітчизняних банків дозволили виявити

особливості методики оцінювання кредитоспроможності позичальників-ЮО в умовах сучасних викликів [43].

Рівень кредитоспроможності позичальника-юридичної особи є динамічною інтегральною характеристикою її фінансового стану. Оцінювання рівня кредитоспроможності позичальника-ЮО передбачає:

– аналіз можливості надання кредиту на основі розрахунку інтегрального показника фінансового стану та визначення класу позичальника-ЮО;

– аналіз можливості повернення наданого кредиту та дотримання кредитної дисципліни (рис. 2.8).

Рис. 2.8. Порядок оцінювання рівня кредитоспроможності позичальника-юридичної особи

Джерело: побудовано автором за даними [27]

Банк здійснює оцінку фінансового стану позичальника-ЮО шляхом розрахунку інтегрального показника його фінансового стану із застосуванням логістичної моделі за формулою:

$$Z = \beta_0 + \sum_{i=1}^{n} \beta_i \cdot x_i \qquad (2.1)$$

де Z – інтегральний показник фінансового стану;

x_i – показники, який визначаються на основі фінансових коефіцієнтів, розрахованих за даними фінансової звітності юридичної особи, із врахуванням встановлених НБУ діапазонів для кожного фінансового показника;

β_i – коефіцієнти логістичної моделі, які визначаються із врахуванням вагомості показників;

β_0 – вільний член логістичної моделі, значення якого актуалізується НБУ [27].

Величини x_i, β_0, β_i щороку актуалізуються НБУ на основі даних фінансової звітності боржників-юридичних осіб. Банк для актуалізації логістичної моделі подає до НБУ дані про класифікацію позичальників-ЮО, а також дані їх фінансової звітності.

Банк розраховує інтегральний показник із врахуванням пояснень щодо визначення моделі розрахунку інтегрального показника, наведених у додатку Г, виходячи з належності підприємства до великого, середнього або малого та виду його економічної діяльності. Фінансові показники визначаються згідно з формулами (Додаток Д) на основі даних фінансової звітності за останній звітний період і даних звітності останнього звітного року. Клас позичальника-ЮО залежно від значення інтегрального показника її фінансового стану визначається банком згідно з методикою, наведеною у додатку Е.

Банк коригує визначений клас боржника–ЮО на підставі розрахунку інтегрального показника фінансового стану, застосовуючи коригуючі фактори, а саме щодо:

– своєчасності сплати боргу;

– належності боржника до групи юридичних осіб під спільним контролем або групи пов'язаних контрагентів;

– ознак, що свідчать про високий кредитний ризик боржника/контрагента;

– вимог щодо визнання/припинення визнання банком дефолту боржника;

– інформації з Кредитного реєстру про нижчий (гірший) від визначеного банком клас боржника [27].

Визначення класів позичальників-ЮО здійснюється також рейтинговими агентствами, які розробляють з цією метою власні методики оцінювання кредитних ризиків та системи оцінок. У разі наявності у позичальника рейтингу, присвоєного провідними рейтинговими агенціями (Standard & Poor's, Moody's Rating, FitchRating або аналогічний рейтинг інших міжнародних рейтингових агентств, визначених НБУ), для цілей оцінки кредитоспроможності та визначення показника ризику кредитної заборгованості банк може використовувати трансформаційну таблицю (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Відповідність кредитних рейтингів за міжнародною шкалою до класу позичальника-юридичної особи

№ з/п	Кредитний рейтинг за міжнародною шкалою за класифікацією:		Клас боржника, що оцінюється за 10 класами	Клас боржника, що оцінюється за 5 класами
	рейтингових агентств «Standard & Poor's» або «Fitch Ratings»	рейтингового агентства «Moody's Investors Service»		
1	від AAA до AA+	від Aaa до Aa1	1	1
2	від AA до AA-	від Aa2 до Aa3	2	
3	від A+ до A-	від A1 до A3	3	
4	від BBB+ до BBB-	від Baa1 до Baa3	4	2
5	від BB+ до BB-	від Ba1 до Ba3	5	3
6	від B+ до B-	від B1 до B3	6	
7	CCC+	Caa1	7	4
8	від CCC до CCC-	від Caa2 до Caa3	8	
9	від CC до C	Ca	9	
10	D	C	10	5

Джерело: складено автором за даними [27]

Якщо позичальник-ЮО є нерезидентом України, то клас кредитоспроможності встановлюється як нижчий із двох за оцінкою його фінансового стану та за рівнем ризику країни місцезнаходження. Підвищення

рейтингового класу, що не відповідає значенню скоригованого інтегрального показника не допускається.

Таким чином, аналіз методики оцінки ризику кредитоспроможності підприємств свідчить про те, що вітчизняні банки, відповідно до нормативних вимог, використовують різні моделі визначення відповідного інтегрального показника в залежності від величини (великі та середні; малі) та виду економічної діяльності (сільське, лісове господарство; добувна промисловість та ін.) позичальника-ЮО. Крім того, відповідно до видів економічної діяльності підприємства встановлено різні діапазони інтегрального показника його фінансового стану.

В цілому, процедура визначення кредитоспроможності позичальника-ЮО загалом узгоджуються з передовою практикою оцінювання кредитних ризиків, адже надто високі вимоги до позичальників можуть призвести до їх втрати. Водночас, системи показників фінансового стану для великих і середніх підприємств враховує лише певні показники, а не фінансовий стан позичальника-ЮО в цілому та не враховує, зокрема, вид кредиту, який хоче отримати позичальник. Сучасний методичний підхід до оцінювання кредитоспроможності підприємства базується переважно на оцінюванні його фінансового стану, в той час, як врахування також, крім фінансових, інших (альтернативних факторів) сприятиме мінімізації кредитного ризику та стимулюванню підприємств до ефективної діяльності.

2.3. Кредитний моніторинг позичальників в системі управління ризиками банку

Важливим елементом кредитної політики банку є кредитний моніторинг як сукупність контролю та управління банківським процесом кредитування [33, с. 117]. Обґрунтований аналіз процесу надання позики разом з моніторингом стану обслуговування боргу є необхідними складовими кредитної діяльності

банку. Процес кредитного моніторингу позичальників передбачає відстеження рівнів їх ризику на основі вивчення особи клієнта, інформації про його фінансовий стан протягом періоду кредитування, встановлення контролю за погіршенням показників, покладених в основу первісної оцінки кредитоспроможності позичальника-ЮО. Метою кредитного моніторингу, як елементу кредитної політики банку, є контроль за якістю кредитного портфеля, проведення незалежної експертизи, своєчасне виявлення відхилень від прийнятих стандартів і цілей кредитної політики банку, заборона підвищення кредитного ризику понад встановлену межу, а також пошук ефективних механізмів кредитування [33]. Кредитний моніторинг дозволяє виявити відхилення, що вже настали (рис. 2.9). Для попередження погіршення кредитної якості недостатньо виявляти лише факти невиконання ковенанту позичальником.

Рис. 2.9. Місце моніторингу в системі управління кредитним ризиком банку

Джерело: побудовано автором за даними [17]

Основними методами досягнення цілей кредитного моніторингу є безперервне здійснення обов'язкових видів контролю [11, 15, 23]:

- попередній контроль – нагляд за дотриманням умов організації та реалізації процедур кредитних відносин, в т.ч. оцінка фінансового стану та кредитоспроможності клієнта;

- поточний контроль – здійснюється безпосередньо в процесі оплати відповідних документів за рахунок кредиту (оцінка умов кредитного договору, перевірці роботи співробітників, обговорення пропозицій з удосконалення кредитного процесу);

- заключний контроль – виявлення результатів процесу кредитування, ефективності методів його організації і реалізації.

Окремо слід виокремити систему раннього реагування, яка дозволяє почати активні дії з управління кредитним ризиком раніше для запобігання неприйнятного для банку сценарію (рис. 2.10).

Таким чином, кожний вид контролю в системі кредитного моніторингу відповідає певному етапу кредитного процесу та має власний об'єкт спостереження. Зокрема, на етапі первинного ознайомлення з позичальником відбувається аналіз його діяльності та фінансової звітності по ній, а також аналіз кредитної історії; на етапі кредитного аналізу та видачі кредиту проводиться оцінка кредитоспроможності позичальника та контроль за своєчасним наданням кредитних коштів; на етапі погашення боргу – контроль за цільовим використанням кредитних коштів, своєчасним погашенням основної суми кредиту та обслуговуванням боргу, збереженням застави [33].

Основними завданнями кредитного моніторингу є [24, 34]:

- контроль за виконанням умов кредитного договору та дотримання принципів кредитування;
- періодична оцінка складу та структури кредитного портфелю;
- аналіз кредитних заявок та регулярна оцінка кредитоспроможності позичальника;
- періодична перевірка збереження застав;

- оперативний перегляд кредитних договорів при змінах рівнів ризиків за кредитними операціями;
- контроль за станом простроченої та сумнівної заборгованості;
- контроль за дотриманням нормативів НБУ;
- оцінка відповідності наданого кредиту кредитній політиці банку;
- контроль за станом та кон'юнктурою кредитного ринку.

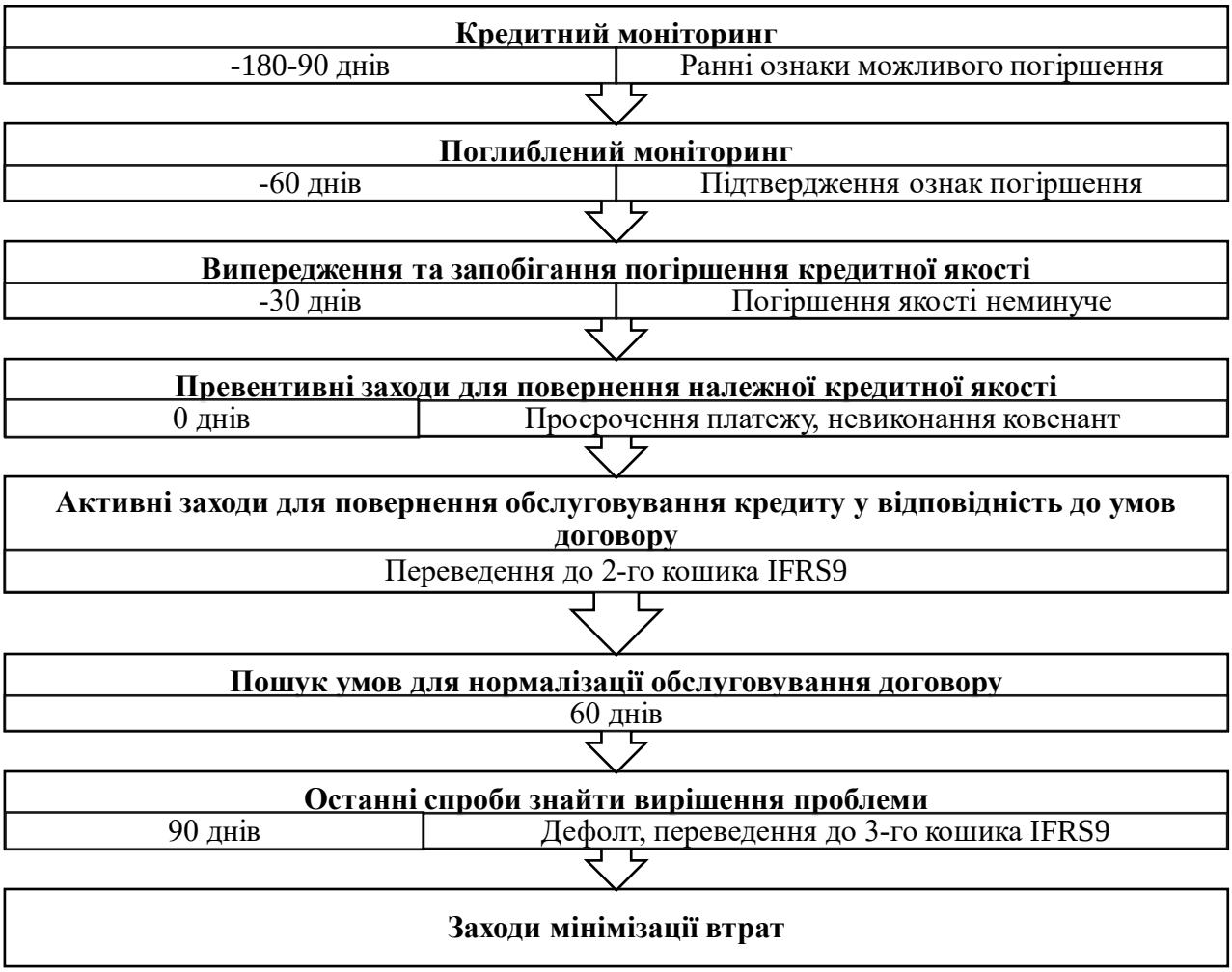

Рис. 2.10. Система раннього реагування на основі кредитного моніторингу

Джерело: побудовано автором за даними [17]

Виконання вищенаведених завдань кредитного моніторингу передбачає залучення до даного процесу певних структурних підрозділів банку для здійснення окремих функцій та виконання обов'язків, як наведено у табл. 2.4.

Таблиця 2.4

Функції та завдання організаційно-функціональних підрозділів банку в процесі кредитного моніторингу

Етап	Підрозділ банку	Функції та завдання
Збір інформації щодо суб'єкта господарювання	Бюро кредитних історій позичальників	Надає кредитний звіт – повне або часткове відображення кредитної історії позичальника, яка включає характеристику його платіжної дисципліни у минулому
	Управління безпеки	Перевіряє ділову репутацію клієнта, достовірність наданої ним інформації з метою недопущення протиправних дій клієнта щодо банку
Аналіз отриманої інформації	Кредитний комітет	Оцінює адекватність резервів під можливі втрати за кредитами; аналізує кредитний ризик портфелю та приймає рішення про надання «великих» кредитів
	Управління кредитних ризиків	Управляє кредитним ризиком на основі аналізу платоспроможності позичальників; формує резерви на покриття можливих збитків від кредитних операцій
	Кредитний департамент	Здійснює контроль за забезпеченням позик; проведення аналізу кредитних операцій, контроль за станом кредитного портфеля
Виявлення проблемних кредитів та розробка заходів з ліквідації заборгованості	Фонд акумуляції та викупу проблемних боргів	Викупає проблемну заборгованість у кредитних організацій на базі укладеного договору, здійснює її подальше обслуговування і, по можливості, рефінансування на ринкових умовах
	Кредитний департамент	Здійснює контроль за своєчасним погашенням позик. На основі термінових зобов'язань складає перелік сум платежів за строками та контролює повноту їх погашення

Джерело: побудовано автором за даними [33]

Основними структурними підрозділами банку, що здійснюють кредитний моніторинг є: Управління безпеки банку, Кредитний комітет, Управління кредитних ризиків та Кредитний департамент. Серед сторонніх організацій, які приймають участь у кредитному процесі в банку, є Бюро кредитних історій та Фонд акумуляції та викупу проблемних боргів [33].

Забезпечення ефективної системи кредитного моніторингу є необхідною передумовою забезпечення успіху комерційної банківської діяльності в цілому, оскільки кредитні ризики мають вплив на фінансову стійкість та стабільність комерційних банків. З огляду на це вдосконалення методів оцінки кредитоспроможності позичальників та впровадження більш ефективних

методів кредитного моніторингу з метою попередження даних ризиків мають стати головними напрямами розвитку банківської системи України.

Поряд із кредитним моніторингом, напрямами зниження кредитних ризиків є: ефективна робота Кредитного реєстру, яка здатна забезпечити прозорість кредитного процесу та вдосконалити методику оцінки кредитного ризику банками; здійснення ґрунтовної перевірки кредитної історії кожного позичальника; відмова банків від «швидких» кредитів; забезпечення збалансованості ризиковості та прибутковості проєктів.

РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ ОПТИМІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУУПРАВЛІННЯ КРЕДИТОСПРОМОЖНІСТЮ ПОЗИЧАЛЬНИКІВ-ЮРИДИЧНИХ ОСІБ БАНКУ В УКРАЇНІ

3.1. Новітні підходи до методики оцінювання кредитоспроможності юридичних осіб

Методики оцінювання кредитоспроможності юридичних осіб розвиваються та удосконалюються шаленими темпами в наш час, за рахунок чого набирають популярності нові підходи. Домінуючою в зарубіжній практиці є концепція оптимізації кредитних ризиків на основі їх диверсифікації. Відповідно до даної концепції, надання кількох великих позичок є небезпечнішим, ніж значної кількості невеликих. З метою диверсифікації кредитного ризику у світовій практиці набрало розвитку консорціумного кредитування, коли кредиторами виступають декілька банків, об'єднаних договором про таке кредитування. За таких умов, ризик довгострокового кредитуванням розподіляється між кількома банками, що дозволяє їм знизити рівень ліквідних резервів. Таким чином, консорціумне кредитування здійснюється з метою забезпечення гарантії повернення великих кредитів, зменшення рівня кредитного ризику банку при кредитування значних капіталовкладень [3].

Створення банківських консорціумів здійснюється на паритетних засадах. При цьому, кількість банків-учасників не обмежується. Координація учасників консорціуму реалізується головним банком, який представляє інтереси всіх, діє в межах своїх повноважень. За організацію консорціуму банк-лідер отримує виділену винагороду, крім відсотків та комісійних, що покривають його витрати. У разі кредитування консорціумом, у головному банку резервується лише частина кредиту, надана безпосередньо цим банком. Кожний член консорціуму самостійно оцінює ефективність проекту і визначає умови участі в ньому або

може пропонувати свій варіант здійснення кредитування. Банки-члени консорціуму несуть колективну відповідальність перед позичальниками. У разі настання строків погашення зобов'язань позичальник повертає банкам не лише суму позички та проценти за кредит, але й відшкодовує витрати по організації по здійсненню кредитних операцій пропорційно їх ролі та частці участі, передбачених консорціумною угодою [3].

Близьким до консорціумного кредиту є поширений у зарубіжній практиці паралельний кредит, що має на увазі, що декілька банків окремо один від одного та самостійно ведуть переговори з позичальником-ЮО, після чого умови кредитування узгоджуються між банками, кредитні договори з позичальником укладаються на однакових умовах, суми кредитів при цьому не обов'язково мають бути однаковими. Повернення кредиту і сплата процентів здійснюються позичальником-ЮО кожному банку окремо.

Важливим методом мінімізації кредитного ризику, який є популярним серед зарубіжних банків, – є страхування, яке здійснюють спеціалізовані установи. Важливе значення при прийнятті кредитного ризику має база даних про фінансовий стан потенційних клієнтів, постачальниками якої є банки. Існують також спеціалізовані фірми, які можуть надати необхідну, в т.ч. конфіденційну, інформацію. Так, у світовій практиці одним з найбільш відомих джерел даних про кредитоспроможність є компанія «Dun & Bradstreet», яка збирає інформацію про понад 3 млн. фірм США і Канади та надає її за підпискою. Коротка інформація і оцінка кредитоспроможності кожної юридичної особи друкуються у спеціальних загальнонаціональних та регіональних довідниках [13].

Однією з основних тенденцій розвитку систем оцінювання кредитоспроможності юридичних осіб в сучасних умовах є розвиток підходів до проведення кредитного скорингу, який має величезний потенціал для сприяння економічному зростанню світової економіки [45, 46]. Він дозволяє на основі певних характеристик існуючих клієнтів та потенційних постачальників, шляхом підрахунку балів, визначити ризики, пов'язані з наданням кредиту [1].

Серед переваг використання скорингових систем, на думку банкірів розвинених країн, в період до 2008-2009 рр. було зниження рівня неповернення кредиту. Водночас, деякі сучасні економісти висловлюють думку, що саме введення скорингу і уніфікація оцінки кредитоспроможності позичальника-ЮО спричинили кризову ситуацію кредитування. На даний момент більш прогресивним в зарубіжній практиці вважається індивідуальний підхід до кожного позичальника при оцінці його кредитоспроможності. Проте методи кредитного скорингу значно вдосконалились протягом останніх років, еволюціонувавши від традиційних статистичних до інноваційних методів, що базуються на використанні штучного інтелекту, включаючи алгоритми машинного навчання та глибокі нейронні мережі. Провідні компанії США, такі як: Enova, Ocrolus, DataRobot, Scienaptic Systems, ZestFinance, underwrite.ai та ін. надають фінансово-кредитним установам програмні продукти, що базуються на використанні штучного інтелекту та допомагають банкам і кредиторам приймати обґрунтовані рішення щодо андерайтингу. Такі програмні продукти, враховуючи та оцінюючи значну кількість факторів, дозволяють точно оцінювати кредитоспроможність позичальників у процесі прийняття рішень щодо їх кредитування. Так, компанія Scienaptic Systems (м. Нью-Йорк), крім інших фінансових послуг, надає платформу андерайтингу, що забезпечує для банків та інших кредитних установ скорочення кредитних ризиків та, відповідно, збитків. Компанія нараховує понад 100 мільйонів клієнтів, серед яких такі фінансово-кредитні організації, як: Altura Credit Union, Federal Credit Union, Intrepid Credit Union, Credit Union of Georgia. Програмний продукт «Ether Scienaptic», поєднуючи безліч неструктурованих і структурованих даних, розумно перетворює дані, навчається на кожній взаємодії та надає комплексну інформацію про андерайтинг [51].

Водночас, використання технологій інноваційного кредитного скорингу є обмеженим для значної частини національних ринків фінансових послуг. Зокрема, на ринках країн, що розвиваються, оцінювання кредитоспроможності

позичальника-ЮО часто проводиться кредитним спеціалістом за традиційним підходом.

Ще одним важливим напрямом розвитку підходів до оцінювання кредитоспроможності позичальників-ЮО є визначення їх кредитних рейтингів. Високий кредитний рейтинг позичальника свідчить про значні можливості погашення боргових зобов'язань у повному обсязі. Низький кредитний рейтинг, відповідно, ілюструє те, що позичальник у минулому мав проблеми з погашенням боргових зобов'язань і може знову зіткнутися з цими проблемами в майбутньому [48]. Кредитні рейтинги призначаються або кредитними рейтинговими агентствами або самостійно кредитними установами. Так, компанія Standard & Poor's Financial Services LLC (S&P), одна з найвпливовіших рейтингових агенцій у світі, має шкалу кредитного рейтингу від AAA (відмінно) до C і D. При цьому оцінка нижче BBB означає досить високу імовірність дефолту позичальника щодо фінансових зобов'язань.

Порівняльну характеристику між кредитним скорингом та кредитним рейтингом наведено у табл. 3.1.

Таблиця 3.1

Порівняльна характеристика кредитних скорингів та кредитних рейтингів

Параметри порівняння	Кредитний скоринг	Кредитний рейтинг
Об'єкт	Фізичні особи, фізичні особи-підприємці, малі та середні підприємства, корпорації	Малі та середні підприємства, корпорації, цінні папери, в т.ч. забезпечені активами
Вихідні дані	Демографічні показники, кредитна історія, інформація про юридичну особу та дані її фінансової звітності, альтернативна інформація	Фінансова звітність, галузеві показники, бізнес-ризики, управлінська інформація
Методологія	Статистичне оцінювання	Експертне судження
Суб'єкти	Банки та інші фінансово-кредитні установи, включаючи кредитних менеджерів	Рейтингові агентства та кредитні установи, які використовують внутрішній рейтинг, якщо його схвалено регулятором

Продовження табл. 3.1

Користувачі	Кредитні установи; кредитні менеджери; відповідні органи державної влади, включаючи центральні банки тощо	Інвестори; компанії, які бажають оцінити позичальника; відповідні органи державної влади, у тому числі центральні банки тощо
Шкала	Будь-який числовий діапазон	Від AAA до D, або від 1 до 30
Сфера застосування	Роздрібне кредитування з низькою вартістю та великими обсягами	Оптове кредитування з високою вартістю та низькими обсягами

Джерело: складено автором на основі [46, с. 4]

Таким чином, кредитні рейтинги важливі, оскільки вони забезпечують доступ юридичної особи до кредиту, формування умов кредитування. Натомість, кредитний скоринг в основному використовується при прийнятті рішень про надання бізнес-кредитів та при оцінюванні торгового кредиту.

Традиційно для кредитного скорингу використовуються статистичні методи: дискримінантний аналіз, метод експертних оцінок, аналіз лінійної та логістичної регресії тощо. В умовах стрімкого розвитку цифрових технологій на зміну традиційним прийшли інноваційні методи, засновані на використанні штучного інтелекту.

Окремим сучасним підходом до оцінювання кредитоспроможності позичальників-ЮО є застосування кредитного скорингу на основі використання альтернативних даних. Так, традиційний підхід до кредитного скорингу передбачає в основному використання фінансових коефіцієнтів, яких, особливо при аналізі кредитоспроможності малих підприємств та фізичних осіб-підприємців, часто недостатньо для адекватного прогнозування можливі непогашення кредитів у середньо- та довгостроковому періодах. З огляду на зазначене, фахівці у сфері кредитного скорингу пропонують використовувати також іншу інформацію – «альтернативні дані» [45, с. 20].

Альтернативні дані можуть приймати різні форми, починаючи від даних моніторингу операцій позичальника-ЮО, що стосуються його ризикових характеристик та ділової репутації (рис. 3.1).

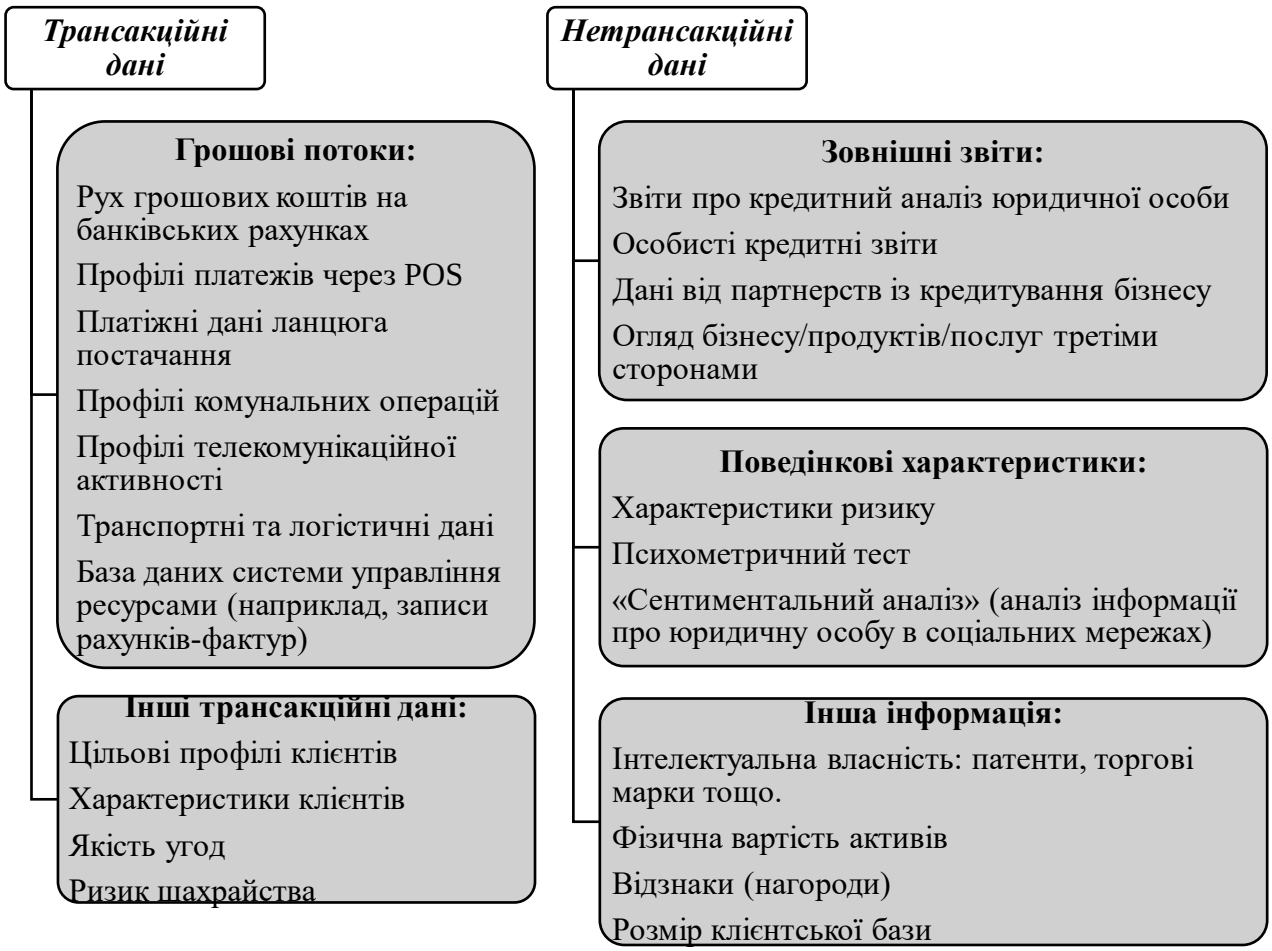

Рис. 3.1. Альтернативні дані, які можуть використовуватись для проведення кредитного скорингу

Джерело: побудовано автором за даними [45, с. 21]

Альтернативний кредитний скоринг з'явився на ринку фінансових послуг поступово та нерівномірно розповсюджується серед банків та інших фінансово-кредитних установ різних країн. Застосування альтернативного кредитного скорингу також має деякі відмінності.

В Японії окремі фінансово-кредитні установи (Resona, Mitsubishi UFJ, Sumitomo SBI Net Bank, Mizuho Bank та деякі інші) використовують дані про грошові потоки юридичних осіб для визначення кредитного рейтингу. Так, застосування альтернативного кредитного скорингу в Resona Bank, одному із чотирьох найбільших банків Японії, дозволило ввести в дію кредитну лінію, яка дозволяє юридичним особам швидко отримувати від банку рішення про надання кредиту на основі інформації з банківського рахунку протягом певного періоду.

Використання даної кредитної лінії не передбачає надання застави, гарантій, або подання фінансової звітності. При цьому кредитний скоринг полягає в аналізі руху готівки на банківському рахунку позичальника-ЮО із використанням сучасних інформаційних технологій, а кредитна ставка коливається в межах 3-9%, лише трохи перевищуючи ставки за традиційними кредитами. Сума позики обмежена 10 мільйонами ієн, або приблизно 100 000 доларів США [45, с. 31].

Більшість середніх і міжрегіональних комерційних банків Китаю, таких як Xinwang, Bohai та Fubon, при оцінюванні кредитоспроможності позичальника-ЮО використовують такі дані, як податок на прибуток і податок на підприємницьку діяльність. Онлайн схвалення заявок, як правило, базуються на кредитних даних Народного банку Китаю, а також даних про доходи компанії за останні кілька місяців. При цьому використання автоматизованих алгоритмів андерайтингу дозволяє реалізовувати такий аналіз за кілька хвилин [45, с. 32].

Цифрові банки Гонконгу (PAO Bank) в 2020 р. почали пропонувати юридичним особам кредитні продукти, прийняття рішення про надання яких базується на використанні штучного інтелекту та інноваційного використання альтернативних даних [45, с. 32].

У США (Kickfurther, Kabbage і OnDeck), Великобританії (OakNorth і Funding Circle) та Китаї (WeBank, Ant Financial і Meituan) набуло поширення кредитування малого та середнього бізнесу, при якому оцінювання кредитоспроможності позичальників здійснюється за допомогою прямого онлайн доступу, або із використанням моделі однорангового кредитування (так званого «ринкового кредитування»). Фінансово-кредитні установи впроваджують нові технології і використовують BigData. В результаті, рішення про надання кредиту зазвичай приймаються за допомогою автоматизованих системам андерайтингу, які можуть використовувати дані кредитних звітів, а також альтернативні джерела (історію платежів і продажів, дані логістики та ланців поставок, а також онлайн-огляди діяльності позичальників). Також було розроблено серію передових аналітичних моделей на основі машинного

навчання і впроваджено для підтримки прийняття кредитних рішень, боротьби з шахрайством, ринкової аналітики [45, с. 33].

В Європі CRIF – глобальна банківська група, що спеціалізується на кредитних рішеннях, бізнес-інформації, послугах аутсорсингу та управлінні кредитами, кредитного скорингу, обслуговує кредиторів і бізнес-клієнтів на п’яти континентах. Сферою діяльності CRIF є, зокрема, обчислення ключових показників ефективності (KPI) на основі даних про транзакції власників банківських рахунків, статистичних показників з метою визначення імовірності майбутнього погашення позики та можливостей розвитку позичальників-юридичних осіб. Використання даних про операції з банківських рахунків для доповнення наявної інформації та уточнення оцінки кредитоспроможності юридичної особи із використання штучного інтелекту та машинного навчання дозволило значно підвищити ефективність кредитного скорингу, пришвидшити процес оцінки кредитоспроможності юридичних осіб [45, с. 38-39].

В цілому, новітні підходи щодо методики оцінювання кредитоспроможності юридичних осіб, такі як кредитний рейтинг, інноваційний кредитний скоринг, в т.ч. на основі застосування альтернативний даних, базуються на ефективному використанні сучасних цифрових технологій: BigData, штучного інтелекту, машинного навчання. Оснащеність новітніми технологіями і абсолютно нові підходи до андерайтингу кредитів дозволяє банкам здійснювати кредитування бізнесу, пропонуючи позичальникам менші позики та нижчі процентні ставки, що у свою чергу, сприяє розвитку бізнесу та економіки в цілому.

3.2. Напрями вдосконалення процесу управління ризиками кредитоспроможності позичальників-юридичних осіб

Розглянуті вище сучасні цифрові технології (штучний інтелект, BigData, машинне навчання) використовуються не лише для оцінки кредитоспроможності

позичальників-юридичних осіб, а й для управління ризиками кредитоспроможності таких позичальників.

Розробка моделі машинного навчання для управління ризиками кредитоспроможності передбачає 3 етапи [46, с. 17]:

1. Структуризація та категоризація вихідних даних.
2. Аналіз за допомогою машинного навчання.
3. Прийняття рішень та безперервний моніторинг.

Спрощення та автоматизацію робочого процесу управління ризиками кредитоспроможності позичальників-ЮО запропоновано здійснювати на основі вдосконаленої моделі альтернативного кредитного аналізу, яку наведено на рис. 3.2.

Перш ніж приступити до реалізації етапів кредитного аналізу, потрібно провести збір даних. Вони отримуються як безпосередньо від юридичної особи (позичальника), так і від зовнішніх джерел інформації. Дані, отримані від юридичної особи, є офіційними фінансовими даними та включають в себе: фінансову звітність, банківські транзакції, кредитну історію, комерційні дані.

Щодо зовнішніх джерел інформації, то тут проводиться збір даних з соціальних мереж, мобільних додатків, з мобільних платіжних систем, показники онлайн транзакцій, дані комунальних платежів, а також враховуються поведінкові фактори.

На першому ж етапі запропонованої моделі відбувається структурування даних за допомогою сучасного програмного забезпечення. Це є важливим моментом на етапі попередньої обробки даних. З метою оптимізації та автоматизації процесу андерайтингу кредитів може бути створена онлайн платформа для кредитування та кредитного моніторингу на основі збору альтернативних даних. Пряма передача цих альтернативних даних може досягатись за допомогою нових програмних інтерфейсів (API) відкритого банківського обслуговування, які стали можливими завдяки Open API. Прикладом ініціативи Open API є переглянута Директива про платіжні послуги (PSD2), що набула чинності в січні 2018 року в Європейському Союзі (ЄС).

Відповідно до PSD2, фінансово-кредитним установам та регульованим третім сторонам надається доступ до банківських рахунків клієнтів.

Рис. 3.2. Модель альтернативного кредитного аналізу в системі управління кредитними ризиками позичальників-юридичних осіб

Джерело: розроблено автором за даними [45, с. 52-55]

На другому етапі передбачається структурування даних з банківських виписок за допомогою OCR (оптичне розпізнавання символів) та XS2A (вимоги доступу до облікового запису відповідно до PSD2). На даному етапі забезпечується можливість для юридичних осіб завантажувати власні банківські виписки та документи про фінансові звіт, а також вони можуть дозволити доступ до своєї інформації про банківські виписки через канали доступу, які відповідають вимогам XS2A.

Третій етап передбачає категоризацію змінних даних за допомогою НЛП (нейролінгвістичного програмування) та машинного навчання. На даному етапі здійснюється категоризація поля даних шляхом аналізу тексту транзакції. Технологія обробки природної мови (NLP) дозволяє визначити значення полів даних і перетворити їх на дані, які можуть бути використані для моделі машинного навчання.

Не менш важливим є наступний, четвертий, етап – постійний моніторинг. Ефективність економічної діяльності, фінансові та альтернативні дані юридичних осіб можуть змінюватись з часом у порівнянні з даними, врахованими при прийнятті банком рішення про надання кредиту. Використання запропонованої моделі альтернативного кредитного аналізу передбачає проведення моніторингу ризиків кредитоспроможності позичальників-юридичних осіб на основі отриманих актуальних альтернативних даних. Постійний моніторинг дозволяє виявляти: схильність позичальника-юридичної особи до правопорушень, зміну профілю ризику, випадки шахрайства, ознаки ризикованих умов кредитування.

На останньому етапі моделі результати альтернативної оцінки ризиків кредитоспроможності за допомогою технології машинного навчання необхідно об’єднати з результатами традиційної оцінки кредитів. Таке комбінування результатів сприяє як прийняттю остаточних рішень щодо заявок на позику, так і управлінню ризиками на основі постійного моніторингу.

Поширений підхід до управління співіснуванням традиційного та альтернативного кредитного скорингу відомий як підхід «чемпіон-претендент»,

який передбачає порівняння результатів традиційного кредитного аналізу (чемпіона) з результатами застосування різних альтернативних моделей (претендентів) та їх подальше об’єднання результатів.

Комбінований результат традиційної та альтернативних моделей кредитного аналізу можна візуалізувати за допомогою трьох методів (рис. 3.3).

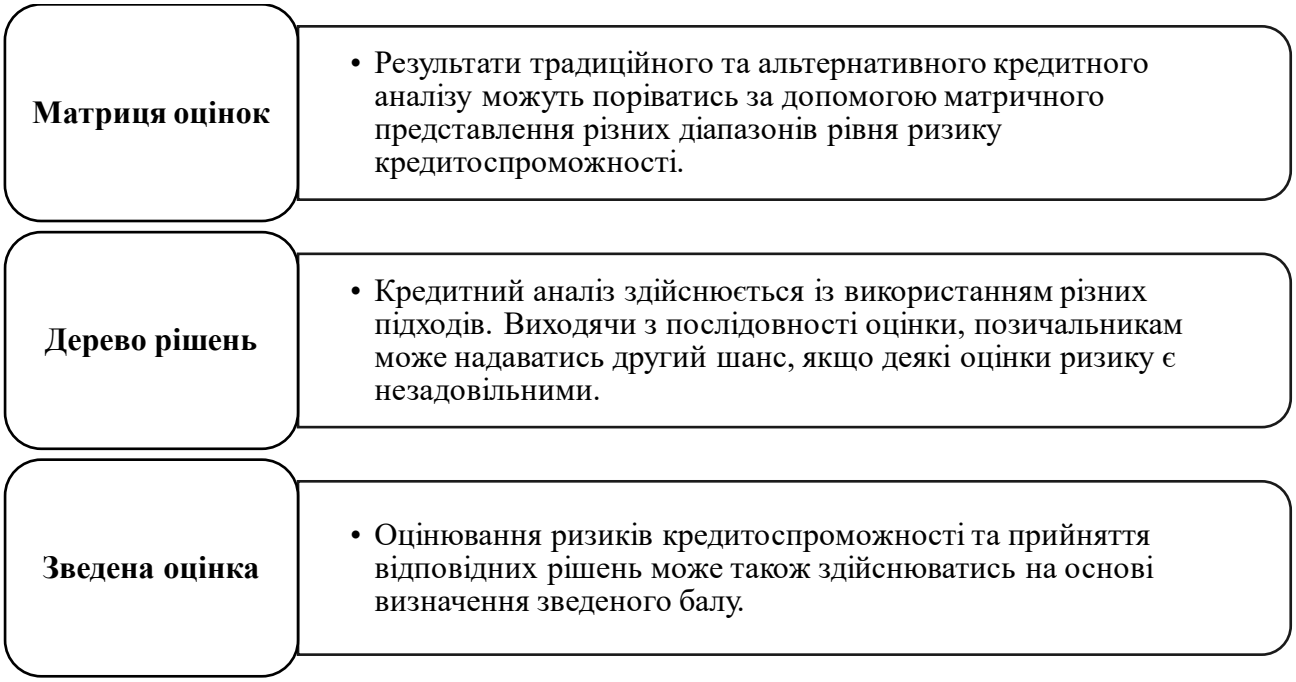

Рис. 3.3. Методи об’єднання традиційної та альтернативних моделей кредитного аналізу

Джерело: побудовано автором за даними [45, с. 55-57]

Запропонований підхід передбачає структурування та категоризацію наборів даних, аналіз за допомогою машинного навчання, прийняття рішень та безперервний моніторинг. Підхід до управління кредитними ризиками позичальників-ЮО на основі альтернативного кредитного аналізу сприяє скороченню часу для прийняття рішень щодо надання позик, а також своєчасного виявлення та попередження ризиків.

Крім того, поєднання традиційної та альтернативних моделей кредитного аналізу на основі використання передових цифрових технологій в процесі управління ризиком кредитоспроможності позичальника-ЮО забезпечує врахування величезної кількості різноманітних даних, підвищуючи таким чином

ефективність та гарантуючи своєчасність розпізнавання ознак потенційної проблемності, основні критерії якої не обмежуються наведеними на рис. 3.4.

Рис. 3.4. Основні критерії потенційної проблемності в системі управління ризиками кредитоспроможності позичальників-юридичних осіб

Джерело: побудовано автором за даними [28]

Слід зазначити, що окремі виявлені проблеми (рис. 3.4) окремо не є сигналом про необхідність негайного вжиття заходів, але всі вони мають враховуватись в процесі управління ризиками кредитоспроможності позичальників-юридичних осіб. В свою чергу, виникнення декількох з розглянутих ознак інтерпретується як наявність існуючих або потенційних проблем, які вимагають негайного вирішення.

Основними економічними заходами, які застосовуються в роботі з проблемними кредитами, є такі [28]:

1. Перегляд (зміна) прогнозів грошових потоків позичальника-ЮО.
2. Захисні заходи, спрямовані на пом’якшення або мінімізацію втрат:
   - підсилення структури забезпечення;
   - додаткове залучення капіталу;
   - субординація інших боргів;
   - реструктуризація боргів.
3. Зміни у політиці та менеджменті юридичної особи, а саме:
   - перегляд політики щодо адміністративних та не операційних витрат;
   - поліпшення управління дебіторською заборгованістю;
   - реорганізація бізнесу;
   - заміна ключових посадовців.
4. Реструктуризація кредитної операції:
   - прискорення погашення кредиту, коли ситуація може призвести до погіршення фінансового стану, і банк не може вплинути на політику клієнта;
   - подовження строку кредиту, коли труднощі здаються тимчасовими і є готовність до співпраці з боку позичальника-юридичної особи для обопільної вигоди обох сторін.
5. Якщо реструктуризація не може запобігти потенційним втратам банку, доцільно достроково припинити операції кредитування та здійснити:
   - реалізацію забезпечення;

- ініціювання судових процедур для дострокового припинення (якщо позичальник не погоджується на дострокове погашення);
- продаж інших активів клієнта;
- ініціювання процедури банкрутства.

Таким чином, традиційний підхід банків та інших фінансово-кредитних установ до управління ризиками кредитоспроможності є досить тривалим, трудомістким та, відповідно, дорогим, а також може мати місце певна суб'єктивність сприйняття при прийнятті рішень. Процес кредитного скорингу також вимагає значних ручних зусиль для отримання відповідних даних із фінансових звітів, визначення фінансових коефіцієнтів та створення кредитних рейтингів. Крім того, фінансові показники є досить обмеженими, оскільки відображають переважно результати господарської діяльності юридичної особи в минулому. В результаті, банки, як правило, зосереджуються на значних за обсягами кредитах, які забезпечують значну віддачу від доходу для покриття витрати, пов'язані з обробкою заявок на кредит. Традиційний підхід також вимагає значних зусиль та часу з боку юридичних осіб, які мають намір подати заявку на отримання кредиту.

Запропонована удосконалена модель альтернативного кредитного аналізу в системі управління кредитними ризиками позичальників-ЮО, відповідаючи найсучаснішим досягнення у сфері кредитного скорингу, забезпечує можливість автоматизації процесу кредитування юридичних осіб (в першу чергу малих підприємств), скорочення часу на оброблення заявок та моніторинг, оскільки може бути реалізована в онлайн середовищі. Крім того, дана модель передбачає можливість врахування альтернативних даних про діяльність юридичної особи, що є особливо можливим, коли необхідно визначити рівень, або оцінити ризик кредитоспроможності позичальника-ЮО на основі спрощених форм фінансової звітності. На заключному етапі альтернативного кредитного аналізу передбачена можливість поєднання та порівняння різних моделей аналізу, що забезпечує можливість отримати максимально близькі до об'єктивних висновки.

Отже, застосування запропонованої моделі альтернативного кредитного аналізу позичальників-ЮО, сформованої на основі використання найсучасніших цифрових технологій, забезпечує підвищення ефективності управління ризиками кредитоспроможності позичальників-ЮО, прискорення кредитування підприємств, особливо малих, та спрямування тимчасово вільних грошових коштів за напрямами, які забезпечать розвиток бізнесу, мінімізацію збитків та отримання відсоткових доходів банків і, як результат, пожвавлення та розвиток економічної системи в цілому.

ВИСНОВКИ

У роботі було досліджено сутність кредитних ризиків банку, закономірність їх прояву та особливості оцінки, порядок проведення кредитного моніторингу позичальника в системі управління ризиками банку та надано рекомендації щодо оптимізації та підвищення ефективності управління ризиками кредитоспроможності позичальників-юридичних осіб. Відповідно до поставлених завдань можна навести наступні висновки:

1. Дослідження існуючих методик оцінювання кредитоспроможності позичальника-ЮО дозволяє виокремити два основні підходи, кожен з яких базується на використанні певного набору інструментів та має свої переваги і недоліки. З метою отримання точних і об'єктивних оцінок кредитоспроможності підприємства слід використовувати комплексні методики. При цьому, методичне забезпечення оцінки кредитоспроможності позичальника-ЮО, що використовується вітчизняними банківськими установами, потребує подальшого вдосконалення в частині розроблення інструментарію оцінки якісних характеристик кредитоспроможності підприємства. Зокрема, доцільно визначити найбільш ефективні моделі оцінки кредитоспроможності позичальника-ЮО з числа тих, що забезпечують оцінку кредитоспроможності з позицій основних принципів кредитування, адаптувати їх до національних умов та імплементувати у кредитну практику українських банків. Це забезпечить підвищення якості отримуваних результатів оцінювання кредитоспроможності позичальника-ЮО та, відповідно, зниження кредитних ризиків банків.

2. Результати аналізу кредитних ризиків дозволяють зробити висновок, що протягом 2009-2021 рр. всі нормативи кредитного ризику банківської системи в Україні, за винятком показника Н9 (норматив максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами) у 2017 році, залишались в межах рекомендованих НБУ значень. Також протягом 2017-2020 років частка непрацюючих кредитів у портфелі корпоративного сектору

знизився з 56,03% до 46,7%, тобто на 9,33%, проте якість кредитного портфеля з такою часткою недіючих кредитів являє собою фактор гальмування та системний ризик для вітчизняної банківської системи.

Отже, в банківській системі України, попри позитивні тенденції окремих показників, існує низка проблем, які загрожують її стабільному функціонуванню. Для вирішення проблем у сфері кредитування необхідна спільна робота НБУ, всіх банків та інших фінансових установ країни.

3. Процедура визначення кредитоспроможності позичальника-юридичної особи загалом узгоджуються з передовою практикою оцінювання кредитних ризиків, адже надто високі вимоги до позичальників можуть призвести до їх втрати. Водночас, системи показників фінансового стану для великих і середніх підприємств враховує лише певні показники, а не фінансовий стан позичальника-ЮО в цілому та не враховує, зокрема, вид кредиту, який хоче отримати позичальник. Сучасний методичний підхід до оцінювання кредитоспроможності підприємства базується переважно на оцінюванні його фінансового стану, в той час, як врахування також, крім фінансових, інших (альтернативних факторів) сприятиме мінімізації кредитного ризику та стимулюванню підприємств до ефективної діяльності.

4. Метою кредитного моніторингу, як елементу кредитної політики банку, є контроль за якістю кредитного портфеля, проведення незалежної експертизи, своєчасне виявлення відхилень від прийнятих стандартів і цілей кредитної політики банку, заборона підвищення кредитного ризику понад встановлену межу, а також пошук ефективних механізмів кредитування. Кожний вид контролю в системі кредитного моніторингу відповідає певному етапу кредитного процесу та має власний об’єкт спостереження. Зокрема, на етапі первинного ознайомлення з позичальником відбувається аналіз його фінансової стійкості та кредитної історії; на етапі кредитного аналізу та видачі кредиту – оцінка кредитоспроможності позичальника та контроль за своєчасним наданням кредитних коштів; на етапі погашення боргу – контроль за цільовим використанням кредитних коштів, своєчасним погашенням основної суми

кредиту та обслуговуванням боргу, збереженням застави. Забезпечення ефективної системи кредитного моніторингу є необхідною передумовою забезпечення успіху комерційної банківської діяльності в цілому, оскільки кредитні ризики впливають на збереження комерційними банками фінансової стійкості та стабільності. З огляду на це вдосконалення методів оцінки кредитоспроможності позичальників та впровадження більш ефективних методів кредитного моніторингу з метою попередження даних ризиків мають стати головними напрямами розвитку банківської системи України.

5. Новітні підходи щодо методики оцінювання кредитоспроможності юридичних осіб, такі як кредитний рейтинг, інноваційний кредитний скоринг, в т.ч. на основі застосування альтернативний даних, базуються на ефективному використанні сучасних цифрових технологій: BigData, штучного інтелекту, машинного навчання. Оснащеність новітніми технологіями і абсолютно нові підходи до андерайтингу кредитів дозволяє банкам здійснювати кредитування бізнесу, пропонуючи позичальникам менші позики та нижчі процентні ставки, що у свою чергу, сприяє розвитку бізнесу та економіки в цілому.

6. Запропонована удосконалена модель альтернативного кредитного аналізу в системі управління кредитними ризиками позичальників-ЮО забезпечує можливість автоматизації процесу кредитування юридичних осіб (в першу чергу малих підприємств), скорочення часу на оброблення заявок та моніторинг, оскільки може бути реалізована в онлайн середовищі. Крім того, дана модель передбачає можливість врахування альтернативних даних про діяльність юридичної особи, що є особливо можливим, коли необхідно оцінити ризик кредитоспроможності позичальника-ЮО на основі спрощених форм фінансової звітності. На заключному етапі альтернативного кредитного аналізу передбачена можливість поєднання та порівняння різних моделей аналізу, що забезпечує можливість отримати максимально близькі до об’єктивних висновки.

Отже, застосування цієї моделі, сформованої на основі використання сучасних цифрових технологій, забезпечує підвищення ефективності управління ризиками кредитоспроможності позичальників-ЮО, прискорення кредитування

підприємств, особливо малих, та спрямування тимчасово вільних грошових коштів за напрямами, які забезпечать розвиток бізнесу, мінімізацію збитків та отримання відсоткових доходів банків і, як результат, пожвавлення та розвиток економічної системи в цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бобиль В. Сучасний ризик–менеджмент у банківській діяльності: теоретичний аспект. *Вісник Національного банку України.* 2008. №11. С. 28–32.

2. Бордюг В.В. Теоретичні основи оцінки кредитоспроможності позичальника банку. *Вісник університету банківської справи НБУ*. 2008. № 3. С. 112–115.

3. Васюренко О. В. Банківський нагляд : підручник / О. В. Васюренко, О. М. Сидоренко. К.: 2011. С. 270–279.

4. Вдовенко Л.О. Економічна сутність та значення кредитоспроможності підприємств. *Облік і фінанси АПК*. 2012. URL: http://magazine.faaf.org.ua/ekonomichna-sutnist-ta-znachennya-kreditospromozhnosti-pidpriemstv.html.

5. Вовк В. Я., Хмеленко О. В. Кредитування і контроль. К.: Знання, 2008.

6. Вовчак О., Меда Н. Модернізація підходів до оцінки кредитоспроможності позичальників банків. *Вісник НБУ*. 2013. № 12. С. 11–15.

7. Галасюк В. В., Галасюк В. В. Проблеми оцінки кредитоспроможності позичальників. *Вісник НБУ*. 2017. № 9. URL: https://galasyuk.com/wp-content/uploads/2017/12/credit2.pdf.

8. Глосарій банківської термінології. Національний банк України. URL: https://old.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=124734&cat_id=124733.

9. Дані наглядової статистики: економічні нормативи. Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist/data-supervision#2

10. Другова О.С., Клепікова С. В., Романів В. В. Оцінка кредитного ризику у фінансовій діяльності банку. *Причорноморські економічні студії*. 2021. № 63. С. 118-123.

11. Дутченко О. М. Моніторинг кредитної операції як інструмент забезпечення ефективності проведення банківського кредитування. *Бізнес Інформ*. 2012. № 2. С. 173-175.

12. Звіт про фінансову стабільність Національного банку України. Випуск 1. 2016. URL: https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=32241744.

13. Квасницька Р. С., Кунда Н. В. Управління кредитними ризиками в банківській системі. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2011. № 6, Т. 2. С. 245-249.

14. Коваленко В. В., Ненад Д. О. Методи управління кредитним ризиком та їх місце у забезпеченні платоспроможності банків. *Східна Європа: Економіка, бізнес та управління.* 2017. № 3 (08). С. 270-274. URL: https://chmnu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/07/Kovalenko-V.-V.-Nenad-D.-O..pdf.

15. Косова Т. Д., Поздняков Є. М. Система управління кредитними ризиками банку. *Торгівля і ринок України*. 2013. № 35. С. 201 – 211.

16. Лахтіонова Л.А. Аналіз фінансової стійкості суб'єктів підприємницької діяльності: монографія. К.: Знання, 2013. 1091 с.

17. Лесніков Р. Підходи до побудови системи раннього реагування. Семінар для банків. EY Building a better working world. 2019. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/EWS_pr_2019-11-04.pdf?v=4.

18. Лисенок О.В., Бадзим О.С., Древуш А.Р Управління кредитним ризиком банку в умовах нестабільності вітчизняної економіки. *Вісник ОНУ імені І. І. Мечникова.* 2016. № 5. С. 171-177.

19. Маркович Т.Г. Оцінка комерційними банками кредитоспроможності підприємств-експортерів: автореф. дис. к-та екон. наук: 08.00.09; Державний університет «Житомирська політехніка». Житомир, 2019. 21 с.

20. Методичні рекомендації щодо порядку проведення стрес-тестування в банках України. Постанова Правління Національного банку України від 06.08.2009 р. № 460. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0460500-09#Text

21. НБУ про стрес-тест: потреба 20 банків у капіталі за кризовим сценарієм – 41,7 млрд. грн. *FINBALANCE. Фінанси та економіка.* URL: https://finbalance.com.ua/news/nbu-potreba-20-bankiv-u-kapitali-za-krizovim-stsenarim---417-mlrd-hrn.

22. Ніколаєнко Ю.В. Світовий досвід та сучасні тенденції у галузі управління кредитним ризиком. *Ефективна економіка*. 2015. № 11. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4525.

23. Островська Н. Л. Інституційні засади організації кредитного моніторингу. *Фінанси, облік і аудит*. 2011. № 18. С. 152-159.

24. Островська Н. Л. Теоретичні та практичні аспекти організації моніторингу кредитної політики банку. *Ефективна економіка*. 2013. № 8. С. 152-157.

25. Оцінка кредитоспроможності та інвестиційної привабливості суб'єктів господарювання: монографія / ред. д.е.н. А.О. Єпіфанов. Суми: УАБС НБУ, 2007. 286 с.

26. Покідін Д. Економетрична модель Національного банку України для оцінки кредитного ризику банку та альтернативний метод опорних векторів. *Вісник Національного банку України*. 2015. С. 53–75.

27. Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями: Постанова Правління Національного банку України від 30.06.2016 р. № 351. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0351500-16#Text

28. Положення про кредитну політику ПАТ КБ «Приватбанк»: Протокол Наглядової Ради №19 від 23.06.17 р. URL: https://static.privatbank.ua/files/Regulation_on_credit_policy_190617.pdf.

29. Положення про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями: Постанова Правління Національного банку України від 25.01.2012 р. № 23. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/ show/z0231-12.

30. Положення про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями: Постанова Правління Національного банку України від 06.07.2000 р. № 279. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0474-00.

31. Про фінансову стабільність. Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/ua/stability/npl

32. Просович О. П., Процак К. В. Ідентифікація та оцінка кредитного ризику комерційних банків. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2017. № 873. С. 88-96. URL: http://ena.lp.edu.ua:8080/handle/ntb/41141.

33. Рац О. М. Організаційні засади кредитного моніторингу позичальників в системі управління кредитними ризиками банку. *Національний вісник Херсонського державного університету*. 2014. № 5, ч. 4. С. 117-120.

34. Рогожнікова Н. В. Концептуальні підходи до моніторингу як форми спостереження процесом споживчого кредитування в комерційному банку. *Вісник Університету банківської справи Національного банку України*. 2010. № 3(9). С. 191-193.

35. Рудченко І. В. Кредитоспроможність позичальника як критерій формування кредитних відносин. *Держава та регіони*. 2008. № 5. С. 162–166.

36. Саух І. В., Виговський В. Г. Аналітичне забезпечення кредитоспроможності позичальника. *Ефективна економіка*. 2019. № 8. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7210.

37. Слав'юк Р. А. Оцінювання кредитоспроможності позичальника: досвід Польщі. *Гроші, фінанси і кредит*. 2018. № 19. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2018/19_2018_ukr/82.pdf.

38. Словник-посібник економічних термінів. О. М. Дрозд та ін.; ред. Т. Р. Кияка. К.: Academia, 2010. 264 с.

39. Солодовнік О. О., Докуніна К. І. Оцінка кредитоспроможності позичальника: аналіз основних підходів. *Інфраструктура ринку*. 2021. № 53. С. 140-145.

40. Стешенко О. Д., Нікітенко А. П. Управління кредитним ризиком комерційного банку. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2013. №42. С. 327-330.

41. Теорія кредиту: навч. посібник / Н. Версаль, Т. Дорошенко. К.: Києво-Могилянська академія, 2007. 483 с.

42. Терещенко О. О. Нові підходи до оцінки кредитоспроможності позичальників – юридичних осіб. *Вісник Національного банку України*. 2012. № 1. С. 26–30.

43. Фінансова звітність банку АТ КБ «Приватбанк» за 2020 рік. URL: https://static.privatbank.ua/files/PB_SepUkr_2021.03.15_Zvit_Last_n.pdf

44. Шпильовий В. А., Андрушкевич Н. В. Управління кредитним ризиком, як інструмент забезпечення економічної безпеки комерційного банку. *Економіка та суспільство*. 2016. № 7. С. 854-859.

45. Alternative Credit Scoring of Micro-, Small and Medium-sized Enterprises. Hong Kong Monetary Authority. 2020. URL: https://www.hkma.gov.hk/media/eng/doc/key-functions/financial-infrastructure/alternative_credit_scoring.pdf.

46. Credit scoring approaches guidelines. World Bank Group. 2019. URL: https://thedocs.worldbank.org/en/doc/935891585869698451-0130022020/original/CREDITSCORINGAPPROACHESGUIDELINESFINALWEB.pdf.

47. James Cadle, Debra Paul, Donald Yeates. Business Analysis, Second Edition. BCS The Chartered Institute for IT. 2010. 273 p

48. Kagan Julia. Credit Rating. Investopedia. 2019. URL: https://www.investopedia.com/terms/c/creditrating.asp.

49. Parzhytska M. V., Balytska M. V. Analysis of lending to corporate borrowers by commercial banks of Ukraine. *XII International Scientific and Practical Conference «Modern directions of scientific research development»* (18-20 May 2022, Chicago, USA).

50. Parzhytska M. V., Balytska M. V. The economic essence of the category «borrower's creditworthiness» and its role in ensuring effective banking. *International Scientific and Practical Conference «Economics, Finance, Accounting and Law: Problems and Prospects»* (17 November 2021, Poltava)

51. Schroer A. AI and the Bottom Line: 20 Examples of Artificial Intelligence in Finance. Uniting People + Tech. 2021. URL: https://builtin.com/artificial-intelligence/ai-finance-banking-applications-companies.

52. Sinki, Dzh. Financial management in a commercial bank and in the financial services industry. 2007. 1018 p.

ДОДАТКИ

Додаток А

Переваги та недоліки методик оцінки кредитоспроможності позичальника-юридичної особи

Метод	Переваги	Недоліки
Аналіз фінансових коефіцієнтів	○ простота у використанні – фінансові коефіцієнти мають стандартні, загальноприйняті формули розрахунку; ○ легкість у формуванні інформаційного забезпечення, оскільки джерелом інформації є фінансова звітність підприємства, статистичні дані.	○ відсутність чіткого та однозначного визначення нормативних значень окремих фінансових коефіцієнтів; ○ недостатній рівень об'єктивності показників звітності (можливість маніпулювання показниками); ○ недостатність ретроспекти-вних та поточних значень фінансових показників для об'єктивної оцінки кредитоспроможності позичальника-ЮО в умовах мінливого зовнішнього середовища.
Аналіз грошових потоків	○ дає змогу об'єктивно оцінити платоспроможність позичальника-ЮО – його здатність акумулювати грошові потоки, тобто коштів для сплати відсотків та погашення кредиту.	○ відсутність висвітлення негрошових операцій; ○ можливість викривлення показників руху грошових коштів, що знижує точність оцінки кредитоспроможності підприємства.
Прогнозування імовірності банкрутства підприємства	○ забезпечує завчасне виявлення імовірності дефолту підприємства та уникнення суб'єктивності при оцінюванні його кредитоспроможності	○ необхідність використання для побудови адекватних регресійних моделей значної кількості інформації про підприємства, які стали банкрутами; ○ неоднозначність інтерпретації значень інтегрального показника імовірності банкрутства в контексті аналізу рівня

		кредитоспроможності підприємства; ○ відсутність врахування якісних показників діяльності позичальника-ЮО.
Бально-рейтингова оцінка	○ можливість врахувати при оцінюванні всієї сукупності ризиків діяльності позичальника-ЮО, що забезпечується комплексністю підходу до оцінювання його кредитоспроможності із використанням кількісних показників фінансового стану підприємства та якісними характеристика факторів середовища його функціонування; ○ простота розрахунків; ○ можливість оцінити імовірність невиконання позичальником-ЮО його зобов'язань перед банком в майбутньому; ○ можливість класифікувати та, відповідно, ідентифікувати певного позичальника-ЮО залежно від класу кредитоспроможності.	○ необхідність залучення висококваліфікованих експертів у сфері кредитування та наявності власного досвіду банківської установи щодо кредитування певних категорій позичальників-ЮО з огляду на складність обґрунтування критеріїв оцінювання, відбору показників та визначення їх вагомостей; ○ суттєва суб'єктивність методу, оскільки бальні оцінки та ваги показників залежать від міркувань та досвіду конкретних фахівців, які приймають участь в оцінюванні.
Експрес-аналіз	○ простота і швидкість розрахунків; ○ можливість використання як для банка, так і для підприємства для визначення доцільності встановлення ділових відносин; ○ достатність обмеженої економічної інформації; ○ можливість оперативного вивчення кредитної пропозиції позичальника-ЮО.	○ певна суб'єктивність оцінки за рахунок необхідності формування науково-обґрунтованої системи показників оцінки кредитоспроможності різних груп позичальників-ЮО.

Джерело: побудовано автором за даними [6, 7, 19, 25, 36, 39]

Додаток Б

Результати стрес-тестування кредитного ризику банківської системи України

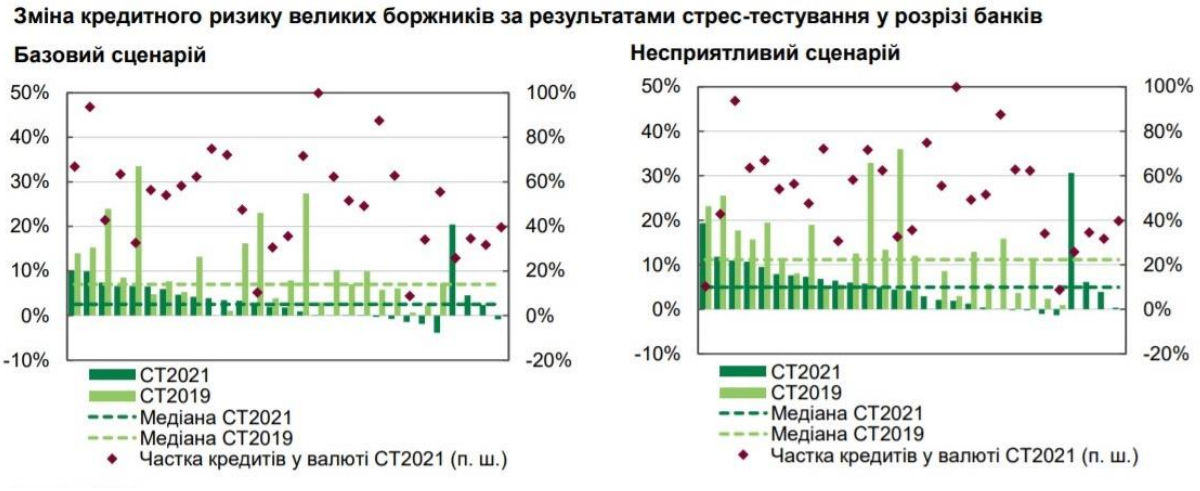

Рис. Б.1. Результати стрес-тестування кредитного ризику банківської системи України

Джерело: [21]

Додаток В

Оцінка якості корпоративного портфелю банків у 2021 р.

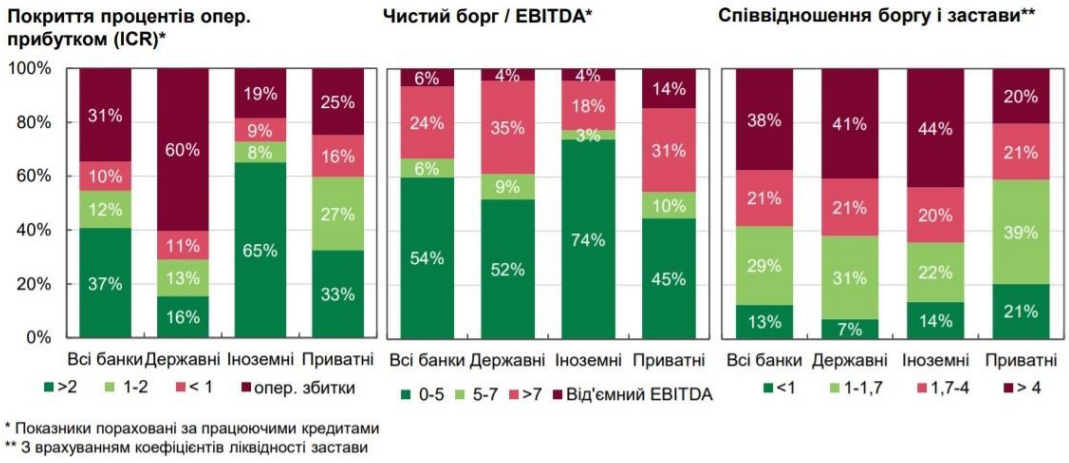

* Показники пораховані за працюючими кредитами
** З врахуванням коефіцієнтів ліквідності застави

Рис. В.1. Оцінка якості корпоративного портфелю банків у 2021 р.

Джерело: [21]

Додаток Г

Моделі розрахунку інтегрального показника боржника-юридичної особи

Таблиця Г.1

Моделі розрахунку інтегрального показника боржника-юридичної особи для великого або середнього підприємства

Групи видів економічної діяльності	Моделі
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство: секція A	Z = 2,599 + 0,451 x X2 + 0,637·X5 + 0,529·X8 + 0,362 x X9 + 0,756·X11
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів, переробна промисловість, будівництво: секції B, C, F	Z = 1,815 + 0,237 x X1 + 0,408·X10 + 0,301·X11 + 0,405 x X13 + 0,494·X14 + 0,303·X15 + 0,234 x X17
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів: секція G	Z = 2,094 + 0,389 x X2 + 0,466·X5 + 0,523·X6 + 0,265 x X7 + 0,576·X8 + 0,279·X13 + 0,237 x X17
Фінансова та страхова діяльність, операції з нерухомим майном, професійна, наукова та технічна діяльність, діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування: секції K, L, M, N	Z = 1,098 + 0,324 x X1 + 0,532·X4 + 0,596·X6 + 0,610 x X8 + 0,349·X16
Інші: секції D, E, H, I, J, O, P, Q, R, S, T, U	Z = 1,833 + 0,562 x X1 + 0,605·X2 + 0,833·X5 + 0,523 x X6 + 0,534·X8

Джерело: [27]

Таблиця Г.2

Моделі розрахунку інтегрального показника боржника - юридичної особи для малого підприємства

Групи видів економічної діяльності	Моделі
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство - секція A	Z = 2,866 + 0,551 x X1 + 0,461·X3 + 0,364·X7 + 0,706 x X13
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів, переробна промисловість, будівництво: секції B, C, F	Z = 1,775 + 0,472 x X2 + 0,408·X11 + 0,392·X12 + 0,357 x X13 + 0,347·X14
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів - секція G	Z = 1,936 + 0,359 x X7 + 0,299·X8 + 0,616·X11 + 1,137 x X13 + 0,183·X14 + 0,266·X17
Фінансова та страхова діяльність, операції з нерухомим майном, професійна, наукова та технічна діяльність, діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування: секції K, L, M, N	Z = 1,098 + 0,324 x X1 + 0,532·X4 + 0,596·X6 + 0,610 x X8 + 0,349·X16
Інші: секції D, E, H, I, J, O, P, Q, R, S, T, U	Z = 1,833 + 0,562 x X1 + 0,605·X2 + 0,833·X5 + 0,523 x X6 + 0,534·X8

Джерело: [27]

Додаток Д

Розрахунок фінансових показників, що використовуються для розрахунку інтегрального показника фінансового стану боржника - юридичної особи

№ з/п	Фінансовий показник	Характеристика	Формула розрахунку	Алгоритм розрахунку	
				Великі та середні	Малі
1	K_1, MK_1 - показники капіталу	Частка капіталу в балансі підприємства	Власний капітал / Валюта балансу (актив)	ф. 1 р. 1495 гр. 4 / ф. 1 р. 1300 гр. 4	ф. 1-м р. 1495 гр. 4 / ф. 1-м р. 1300 гр. 4
2	K_2, MK_2 - показники загальної ліквідності	Спроможність підприємства покривати короткостроков і зобов'язання за рахунок оборотних активів	Оборотні активи / Поточні зобов'язання і забезпечення	ф. 1 р. 1125 + р. 1100 + р. 1110 + р. 1165 гр. 4 / ф. 1 р. 1695 гр. 4	ф. 1-м р. 1125 + р. 1155 + р. 1100 + р. 1110 + р. 1165 гр. 4 / ф. 1-м р. 1695 гр. 4
3	MK_3 - показники покриття боргу прибутком до оподаткування	Спроможність обслуговування боргу прибутком до оподаткування	Фінансовий результат до оподаткування / Чисті короткостроков і та довгострокові зобов'язання	-	ф. 2-м р. 2290 гр. 3 / ф. 1-м р. 1595 + р. 1600 + р. 1610 - р. 1165 гр. 4
4	K_4, MK_4 - показники швидкої ліквідності	Спроможність підприємства покривати короткостроков і зобов'язання за рахунок високоліквідни х активів	Високоліквідні активи / Поточні зобов'язання і забезпечення	ф. 1 р. 1125 + р. 1165 гр. 4 / ф. 1 р. 1695 гр. 4	ф. 1-м р. 1125 + р. 1155 + р. 1165 гр. 4 / ф. 1-м р. 1695 гр. 4
5	K_5, MK_5 - показники оборотності запасів	Період повного обороту запасів	Запаси / Собівартість реалізованої продукції	(ф. 1 р. 1100 + р. 1110 гр. 4) · 365 / ф. 2 р. 2050 гр. 3	(ф. 1-м р. 1100 + р. 1110 гр. 4) · 365 / ф. 2-м р. 2050 гр. 3
6	K_6, MK_6 - показники покриття боргу валовим прибутком	Спроможність обслуговування боргу валовим прибутком	Валовий прибуток / Чисті короткостроков	ф. 2 р. 2090 - р. 2095 гр. 3 / ф. 1 р. 1510 + р.	ф. 2-м р. 2000 - р. 2050 гр. 3 / ф. 1-м р. 1595 + р.

			і та довгострокові зобов'язання	1515 + р. 1600 + р. 1610 - р. 1165 гр. 4	1600 + р. 1610 - р. 1165 гр. 4
7	$К_7$, $МК_7$ - показники заборгованості	Частка боргу підприємства до активів	Короткострокові та довгострокові зобов'язання / Валюта балансу (актив)	ф. 1 р. 1510 + р. 1515 + р. 1600 + р. 1610 гр. 4 / ф. 1 р. 1300 гр. 4	ф. 1-м р. 1595 + р. 1600 + р. 1610 гр. 4 / ф. 1-м р. 1300 гр. 4
8	$К_8$, $МК_8$ - показники оборотності кредиторської заборгованості	Період повного обороту кредиторської заборгованості	Поточна кредиторська заборгованість за товари, роботи, послуги / Собівартість реалізованої продукції	ф. 1 р. 1615 гр. 4 х 365 / ф. 2 р. 2050 гр. 3	ф. 1-м р. 1615 гр. 4 х 365 / ф. 2-м р. 2050 гр. 3
9	$К_9$ - показник рентабельності операційної діяльності	Ефективність операційної діяльності підприємства	Фінансовий результат від операційної діяльності / Чистий дохід від реалізованої продукції (зароблених страхових премій)	ф. 2 р. 2190 - р. 2195 гр. 3 / ф. 2 р. 2000 + р. 2010 гр. 3	-
10	$К_{10}$ - показник поточної ліквідності	Спроможність підприємства покривати короткострокові зобов'язання за рахунок поточних активів	Поточні активи / Поточні зобов'язання і забезпечення	ф. 1 р. 1195 гр. 4 / ф. 1 р. 1695 гр. 4	-
11	$К_{11}$, $МК_{11}$ - показники покриття боргу чистим доходом	Спроможність обслуговування боргу доходами від основного виду діяльності	Чисті короткострокові та довгострокові зобов'язання / Чистий дохід від реалізованої продукції (зароблених	ф. 1 р. 1510 + р. 1515 + р. 1600 + р. 1610 - р. 1165 гр. 4 / ф. 2 р. 2000 + р. 2010 гр. 3	ф. 1-м р. 1595 + р. 1600 + р. 1610 - р. 1165 гр. 4 / ф. 2-м (2-мс) р. 2000 гр. 3

			страхових премій)		
12	$МК_{12}$ - показник покриття активів прибутком до оподаткування	Ефективність використання активів підприємства	Фінансовий результат до оподаткування / Валюта балансу (актив)	-	ф. 2-м р. 2290 гр. 3 / ф. 1-м р. 1300 гр. 4
13	$К_{13}$, $МК_{13}$ - показники частки непоточних елементів балансу	Частка активів, яка не має прямого відношення до операційної діяльності підприємства	Непоточні активи / Валюта балансу (актив)	ф. 1 р. 1000 + р. 1030 + р. 1035 + р. 1040 + р. 1045 + р. 1050 + р. 1090 + р. 1155 + р. 1160 + р. 1190 гр. 4 / ф. 1 р. 1300 гр. 4	ф. 1-м р. 1030 + р. 1090 + р. 1160 + р. 1190 гр. 4 / ф. 1-м р. 1300 гр. 4
14	$К_{14}$, $МК_{14}$ - показники оборотності поточних активів	Період повного обороту поточних активів	Поточні активи / Чистий дохід від реалізованої продукції (зароблених страхових премій)	ф. 1 р. 1195 гр. 4 х 365 / ф. 2 р. 2000 + р. 2010 гр. 3	ф. 1-м р. 1195 гр. 4 х 365 / ф. 2-м р. 2000 гр. 3
15	$К_{15}$ - показник покриття фінансових витрат прибутком до оподаткування та амортизації	Спроможність фінансування непоточних витрат операційним прибутком до вирахування амортизації	Фінансовий результат від операційної діяльності до вирахування амортизації / Чисті фінансові витрати	ф. 2 р. 2190 - р. 2195 + р. 2515 гр. 3 / ф. 2 р. 2250 - р. 2220 гр. 3	-
16	$К_{16}$, $МК_{16}$ - показники рентабельності до оподаткування	Ефективність діяльності підприємства до оподаткування	Фінансовий результат до оподаткування / Чистий дохід від реалізованої продукції (зароблених страхових премій)	ф. 2 р. 2190 - р. 2195 + р. 2220 - р. 2250 гр. 3 / ф. 2 р. 2000 + р. 2010 гр. 3	ф. 2-м р. 2290 гр. 3 / ф. 2-м р. 2000 гр. 3
17	$К_{17}$, $МК_{17}$ - показники покриття фінансових витрат	Спроможність фінансування фінансових витрат валовим прибутком	Валовий прибуток (збиток) /	ф. 2 р. 2090 - р. 2095 гр. 3 /	ф. 2-м р. 2000 - р. 2050 гр. 3 / ф. 2-м р. 2270 гр. 3

	валовим прибутком		Чисті фінансові витрати	ф. 2 р. 2250 - р. 2220 гр. 3	

Джерело: [27]

Додаток Е

Визначення класу боржника - юридичної особи

Таблиця Е.1

Визначення класу боржника - юридичної особи для великого або середнього підприємства за інтегральним показником

№	Види економічної діяльності	Діапазони значень інтегрального показника за класами									
з/п		значення	клас 1	клас 2	клас 3	клас 4	клас 5	клас 6	клас 7	клас 8	клас 9
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1	Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство - секція A	Більше або дорівнює	+4,46	+3,79	+3,12	+2,45	+1,77	+1,10	+0,43	-0,24	-
2		Менше ніж	-	+4,46	+3,79	+3,12	+2,45	+1,77	+1,10	+0,43	-0,24
3	Добувна промисловість і розроблення кар'єрів, переробна промисловість, будівництво: секції B, C, F	Більше або дорівнює	+3,55	+2,90	+2,25	+1,60	+0,95	+0,31	-0,34	-0,99	-
4		Менше ніж	-	+3,55	+2,90	+2,25	+1,60	+0,95	+0,31	-0,34	-0,99
5	Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів - секція G	Більше або дорівнює	+3,77	+3,12	+2,46	+1,80	+1,14	+0,49	-0,17	-0,83	-
6		Менше ніж	-	+3,77	+3,12	+2,46	+1,80	+1,14	+0,49	-0,17	-0,83
7	Фінансова та страхова діяльність, операції з нерухомим майном, професійна, наукова та технічна діяльність,	Більше або дорівнює	+2,85	+2,32	+1,79	+1,26	+0,73	+0,20	-0,33	-0,86	-
8		Менше ніж		+2,85	+2,32	+1,79	+1,26	+0,73	+0,20	-0,33	-0,86

	діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування: секції K, L, M, N										
9	Інші: секції D, E, H, I, J, O, P, Q, R, S, T, U	Більше або дорівнює	+3,25	+2,75	+2,26	+1,77	+1,27	+0,78	+0,28	-0,21	-
10		Менше ніж	-	+3,25	+2,75	+2,26	+1,77	+1,27	+0,78	+0,28	-0,21

Джерело: [27]

Таблиця Е.2

Визначення класу боржника - юридичної особи для малого підприємства за інтегральним показником

№ з/п	Види економічної діяльності	Діапазони значень інтегрального показника за класами									
		значення	клас 1	клас 2	клас 3	клас 4	клас 5	клас 6	клас 7	клас 8	клас 9
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1	Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство - секція A	Більше або дорівнює	+3,99	+3,56	+3,13	+2,69	+2,26	+1,83	+1,40	+0,97	-
2		Менше ніж	-	+3,99	+3,56	+3,13	+2,69	+2,26	+1,83	+1,40	+0,97
3	Добувна промисловість і розроблення кар'єрів, переробна промисловість, будівництво: секції B, C, F	Більше або дорівнює	+2,87	+2,40	+1,93	+1,46	+0,99	+0,52	+0,05	-0,43	-
4		Менше ніж	-	+2,87	+2,40	+1,93	+1,46	+0,99	+0,52	+0,05	-0,43

5	Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів - секція G	Більше або дорівнює	+3,24	+2,69	+2,13	+1,58	+1,03	+0,47	-0,08	-0,63	-
6		Менше ніж	-	+3,24	+2,69	+2,13	+1,58	+1,03	+0,47	-0,08	-0,63
7	Фінансова та страхова діяльність, операції з нерухомим майном, професійна, наукова та технічна діяльність, діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування: секції K, L, M, N	Більше або дорівнює	+2,85	+2,32	+1,79	+1,26	+0,73	+0,20	-0,33	-0,86	-
8		Менше ніж	-	+2,85	+2,32	+1,79	+1,26	+0,73	+0,20	-0,33	-0,86
9	Інші: секції D, E, H, I, J, O, P, Q, R, S, T, U	Більше або дорівнює	+3,25	+2,75	+2,26	+1,77	+1,27	+0,78	+0,28	-0,21	-
10		Менше ніж	-	+3,25	+2,75	+2,26	+1,77	+1,27	+0,78	+0,28	-0,21

Джерело: [27]